

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Daniel Šmíd

Restorativní justice a její využití při závažné trestné činnosti

Diplomová práce

Olomouc 2020

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Restorativní justice a její využití při závažné trestné činnosti vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Chrudimi dne 22. února 2020

.....
Daniel Šmíd

Poděkování

Rád bych touto cestou vyjádřil poděkování vedoucí mé diplomové práce JUDr. Petře Masopust Šachové, Ph.D. za její odborné vedení, trpělivost, doporučení a cenné rady, které mi během psaní diplomové práce poskytla.

Obsah

Úvod	5
1. Restorativní justice	7
1.1 Definice restorativní justice	9
2. Restorativní justice v českém právním řádu	13
2.1 Projevy v českém právním řádu	13
2.1.1 Trestní zákoník	13
2.1.2 Trestní řád	14
2.1.3 Zákon o soudnictví ve věcech mládeže.....	16
2.1.4 Zákon o obětech trestných činů.....	17
2.1.5 Zákon o Probační a mediační službě.....	18
3. Užití restorativní justice na závažné trestné činy	20
3.1 Závažné trestné činy	20
3.2 Odpuštění v rámci restorativní justice.....	20
3.3 Výhrady k použití restorativní justice při řešení závažných trestných činů	21
3.4 Použití restorativní justice na závažné trestné činy	26
3.5 Restorativní justice v Belgii	28
3.6 Restorativní justice v Kanadě	30
4. Dohody v rámci restorativní justice	33
4.1 Možný vliv dohod na výsledek trestního řízení	33
4.2 Dohody v rámci českého práva.....	34
5. Návrhy de lege ferenda a de lege lata	37
Závěr	40
Seznam použitých zdrojů.....	42
Abstrakt.....	46
Abstract	46
Klíčová slova	47
Key words	47

Úvod

Spácháním trestného činu je ve valné většině případů oběti způsobena nějaká újma. Mělo by být v zájmu státu, aby těmto obětem pomohl v návratu do společnosti, a to skrze nastavení právního rámce v takovém směru, který obětem co nejvíce pomůže s vyrovnáním se s trestným činem. V případě závažných trestných činů jsou pak i způsobené následky závažnější a oběť potřebuje pomoc nejenom systému, ale i svého okolí k tomu, aby se s následky trestného činu vyrovnala. Druhou stranou mince trestného činu je pak pachatel, který často není schopen sám se vymanit z cyklu páčání trestné činnosti a není mu dána možnost k tomu, aby za svůj čin převzal skutečně odpovědnost. Současné nastavení trestního procesu se však na potřeby oběti ani pachatele primárně neorientuje. Restorativní justice tedy reaguje na neutěšený stav trestní justice, ve které je hlavním cílem celého procesu potrestat pachatele a zájmy oběti jsou až na druhém místě. Nastínění možnosti změn v českém právním řádu v tom směru, aby byly saturovány potřeby obětí i pachatelů bylo jedním z důvodů výběru tohoto tématu diplomové práce.

O restorativní justici bylo v zahraničí napsáno nepřehledné množství knih a článků, zřejmě prvním, kdo uceleně shrnul ideje restorativní justice, byl *Howard Zehr* ve své knize *Changing Lenses* z roku 1990. Následně se restorativní justici začali věnovat i další odborníci z řad kriminologů a právníků, například *John Braithwaite*, *Gerry Johnstone*, *Daniel W. Van Ness* a další. V České republice jde však v rámci odborné veřejnosti bohužel stále spíše o opomíjené téma, i když i zde dochází v poslední době k pozitivnímu posunu – výuka restorativní justice na právnických fakultách, zapojení České republiky do projektu Restorative Justice: Strategies for Change, ale i publikace nových knih a článků týkajících se restorativní justice. Z výše uvedených důvodů jsem při zpracování diplomové práce čerpal zejména ze zahraniční literatury výše zmíněných, ale i jiných, autorů.

Tato práce se konkrétně věnuje restorativní justici a jejímu užití u závažných trestných činů. I když se restorativní justice začala v praxi objevovat již v 80. letech minulého století, a její kořeny sahají k původním obyvatelům USA a Nového Zélandu,¹ v Českých trestněprávních předpisech je stále spíše na vedlejší koleji a pokud už je někde zákonodárcem proklamováno vtělení restorativní justice do právního předpisu, často je zjevné určité nepochopení základních principů, případně jakýsi strach zákonodárce z podstatnějších změn. Užití restorativní justice na závažné trestné činy pak není v českém právním prostředí dle mého názoru diskutováno téměř vůbec, kdy právě absence této odborné diskuze byla jedním z důvodů výběru tohoto tématu diplomové práce.

Cílem práce bude zejména posoudit možnosti vlivu dohod mezi pachatelem a obětí na výsledek trestního stíhání, a to zejména na základě zkoumání zahraničních právních řádů (Kanada a Belgie) a převedení těchto idejí do českého právního řádu. Druhým cílem bude zhodnocení toho, jaké překážky staví současná česká právní úprava úplné aplikaci principů restorativní justice a případné možnosti překonání těchto překážek.

Metodicky je práce založena zejména na analýze a komparaci. Analytická metoda je užitá zejména při zkoumání restorativnosti jednotlivých českých právních předpisů. Metodu komparativní využívám zejména při rozebírání možného vlivu dohod mezi obětí a pachatelem na výsledek trestního řízení, kdy při tomto rozboru vycházím zejména ze zahraničních právních úprav.

¹ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. 41 s.

Diplomová práce je rozdělena do pěti kapitol. V první kapitole se budu věnovat restorativní justici obecně, popíši zde teoretické koncepty restorativní justice ale i různé pohledy na ni, zároveň je v této kapitole uveden i stručný nástin možných definic restorativní justice.

V druhé kapitole popíši projevy restorativní justice v českém právním řádu a zároveň se zaměřím na soulad českých právních předpisů s principy restorativní justice a na to, co brání využití plného potenciálu restorativní justice v České republice.

Třetí kapitola bude sloužit k vymezení pojmu závažného trestného činu pro použití v této diplomové práci a zejména k rozboru možnosti aplikace restorativních principů při řešení následků závažné trestné činnosti. Na základě empirických poznatků se v této kapitole pokusím vyvrátit nejčastěji namítané výtky proti využívání restorativní justice při řešení následků závažné trestné činnosti. Zároveň se v této kapitole věnuji právní úpravě restorativní justice v zahraničních právních řádech – v Belgii a v Kanadě.

Čtvrtá kapitola se bude věnovat vlivu dohod mezi pachatelem a obětí na výsledek trestního stíhání a právní úpravě těchto dohod v České republice. Vycházejí z předchozí kapitoly se pak pokusím popsat to, jaký by dle mého názoru byl ideální vztah mezi trestním řízením a dohodami uzavřenými v rámci restorativních procesů.

V kapitole poslední alespoň stručně uvedu některé návrhy de lege ferenda a de lege lata, jejichž zavedení by dle mého názoru pomohlo k tomu, aby se české právní předpisy staly o poznání restorativnějšími.

1. Restorativní justice

Restorativní justice je rozvíjející se koncept trestní justice, který se, na rozdíl od justice retributivní, zaměřuje především na potřeby obětí trestného činu. Moderní základy restorativní justice začaly vznikat jako jakási odpověď na neutěšené postavení obětí v rámci retributivní justice, kdy právě oběti trestných činů byly v rámci trestního řízení odstavovány na pomyslnou vedlejší kolej, ze které mohly pouze pozorovat, jak bude o pachateli soudem, respektive státem, rozhodnuto, aniž by mohly toto rozhodnutí zásadněji ovlivnit. Právě i z těchto důvodů se trestným činem v rámci restorativní justice rozumí nejenom porušení trestněprávních norem, ale zejména narušení lidské integrity a mezilidských vztahů,² kterým je oběť zraněna (a to nejenom fyzicky) a se kterým se poté musí vyrovnat.

Hlavním cílem restorativní justice je dání věci do pořádku a „uzdravení“ oběti,³ kdy tohoto stavu má být dosaženo za aktivní participace oběti trestného činu, pachatele, ale i komunity, která byla daným trestným činem zasažena či ovlivněna. Aktivní participací se ve smyslu restorativní justice myslí zejména setkání pachatele, oběti a případně i členů komunity, na kterém se zúčastněné strany snaží dohodnout, jakým způsobem se vyřeší následky a záležitosti, které byly zapříčiněny trestným činem. Jednou z hlavních podmínek setkání oběti a pachatele je dobrovolný souhlas stran, který může být kdykoliv odvolán, aniž by to mělo pro kteroukoliv ze stran negativní následky.

Východiskem restorativní justice je idea, že spácháním trestného činu vznikají povinnosti a závazky mezi pachatelem, obětí a komunitou.⁴ Hlavní povinností pachatele by mělo být odčinění svého jednání vůči oběti, kdy k tomuto má pachatel pomoci právě dialog s obětí, během kterého by pachatel měl pochopit jaké negativní dopady jím spáchaný trestný čin měl a během kterého má také možnost převzít odpovědnost za své chování a navrhnout řešení těchto negativních dopadů (tedy o pachateli není rozhodováno „bez něj“, jako v rámci tradiční retributivní justice). Komunita má pak povinnosti vůči oběti i pachateli. Na jednu stranu by komunita měla být oporou pro oběti při řešení situací vzniklých trestným činem, na druhou stranu má komunita povinnosti i vůči pachateli, kterého by měla podpořit v jeho snaze o reintegraci do společnosti.⁵ S reintegrací pachatele do společnosti je také spojena teorie reintegrativního zahanbení, dle které má na pachatele největší vliv společenský tlak komunity – pachatelovo jednání (ne pachatel samotný) je odsouzeno a zároveň je mu dána příležitost k tomu, aby se znovu stal plnohodnotným členem společnosti. Pokud jsou obě tyto podmínky naplněny, pachatel by si pod společenským tlakem měl uvědomit, že jeho počínání bylo špatné a měl by se začít snažit o návrat do komunity. Pokud je však naplněna jen první podmínka, tedy odsouzení, ale již není pachateli dána příležitost k reintegraci, hrozí, že dojde ke stigmatizaci – pachatel je z většinové společnosti vyloučen a uchyluje se ke kriminálním subkulturám, v rámci kterých je jeho protiprávní chování rozvíjeno.⁶ K daným cílům restorativní justice je v praxi využíváno mnoho různých procesů, mezi základní typy procesů se řadí zejména mediace mezi obětí a pachatelem, komunitní a rodinné skupinové konference, rozhodování v kruzích, mírotvorné kruhy a komunitní rady.⁷

² ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 14.

³ ZEHR, Howard. *Changing lenses: a new focus for crime and justice*. Scottsdale, Pa.: Herald Press, 1990, s. 186.

⁴ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 43.

⁵ Tamtéž, s. 44.

⁶ BRAITHWAITE, John. *Crime, shame, and reintegration*. 16. vydání. New York: Cambridge University Press, 1989, s. 98 – 102.

⁷ V originále *Victim offender mediation, community and family group conferencing, circle sentencing, peacemaking circles, reparative probation, community boards and panels*.

Prvním a zřejmě nejvyužívanějším procesem je *mediace mezi obětí a pachatelem*, kdy se tyto strany setkají za přítomnosti mediátora, který toto setkání koordinuje (postupem času však vznikaly i mediační programy, ve kterých je rozšířený počet účastníků – například rodiče anebo podporovatele oběti či pachatele). Během tohoto procesu má oběť možnost pachateli sdělit, co během trestného činu prožívala a jaký efekt tento čin měl na její život. Pachatel poté vysvětlí, co konkrétně udělal, proč to udělal a může také odpovídat na otázky, které oběť má. Po tomto dialogu mediátor pomůže stranám zvážit způsoby, jak příkoří způsobené oběti napravit.⁸ Mediace mezi obětí a pachatelem však nemusí probíhat jen pomocí dialogu. V některých státech USA a v Evropě vznikly programy, které jsou také označovány pojmem mediace, ale oběť a pachatel se v rámci tohoto procesu nesetkávají osobně, ale komunikují spolu pomocí mediátora, který jejich zprávy předává druhé straně. Stejně tak mohou oběť a pachatel komunikovat pomocí zvukových či obrazových nahrávek, pomocí telefonu, dopisů, e-mailu a jiných prostředků komunikace na dálku.⁹

Konference mají svůj původ na Novém Zélandu, kde byly vyvinuty na základě tradičních Maorských procesů a kde byly ze začátku užívány při řešení provinění mladistvých Maorských pachatelů. Postupně se však užití konferencí rozšířilo do Austrálie, Kanady, Spojených států Amerických a poté téměř po celém světě. Jak již název napovídá, podstatou konferencí je účast většího počtu osob – facilitátora, pachatele, rodiny či podporovatelů oběti a pachatele. Účast samotné oběti není podmínkou nutnou, je však vhodné, aby se oběť konference zúčastnila¹⁰ (tímto se také konference liší od mediace mezi obětí a pachatelem s rozšířeným počtem účastníků, kde je přítomnost oběti vyžadována). Konference se však mohou zúčastnit i soudce, státní zástupce, sociální pracovníci a policisté. Je na facilitátorovi, aby danou konferenci připravil, připravil na konferenci i strany a zajistil, že všichni zúčastnění budou moci mít šanci se konference plně zúčastnit. Po představení jednotlivých stran je pachateli dáno slovo k tomu, aby vysvětlil, co se stalo a jak jeho trestný čin ovlivnil ostatní. Poté svůj zážitek popíše oběť. Po oběti mají možnost promluvit rodina a podporovatelé primárních stran konfliktu. Následně se všichni zúčastnění domlouvají na tom, jak by měl pachatel svůj trestný čin napravit. Tato dohoda je sepsána a odeslána příslušnému justičnímu orgánu.¹¹

Rozhodování v kruhu bylo poprvé využito v Kanadě na počátku devadesátých let a stejně jako konference vychází z rozhodovacích procesů původního obyvatelstva. Rozhodování v kruhu je založeno na účasti komunity – účastní se oběť, pachatel, jejich rodiny a podporovatelé, soudce či státní zástupce, ale i členové širší komunity, kteří nemají k oběti nebo pachateli nějaký bližší vztah¹². Účastníci procesu sedí v kruhu a tradičně si mezi sebou podávají tzv. „*talking piece*“, kterým může být například pírko, dřevěná tyčka nebo kámen, a pouze ten účastník, který zrovna tento *talking piece* drží, může bez přerušování mluvit. Diskuze v rámci kruhu se však nemusí týkat jen konkrétního trestného činu, účastníci se mohou od tohoto bezprostředního problému odchylnit a objevit hlubší

UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME: *Handbook on Restorative Justice Programmes*, Vídeň: United Nations, 2006, s. 14.

⁸ MORRIS, Allison, MAXWELL, Gabrielle. *Restorative justice for juveniles: conferencing, mediation and circles*. Portland, Oregon: Hart Publishing, 2001, s. 7.

⁹ JOHNSTONE, Gerry, W. VAN NESS, Daniel. *Handbook of Restorative Justice*. Portland, Oregon: Willan Publishing, 2007, s. 212.

¹⁰ VAN NESS, Daniel, STRONG, Karen Heetderks. *Restoring justice: An Introduction to Restorative Justice*. 5. vydání. Waltham, Massachusetts: Anderson Publishing, 2015, s. 29.

¹¹ SULLIVAN, Dennis, TIFFT, Larry. *Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective*. New York: Routledge, 2006, s. 93.

¹² JOHNSTONE, Gerry, W. VAN NESS, Daniel. *Handbook of Restorative Justice*. Portland, Oregon: Willan Publishing, 2007, s. 215.

problémy, které komunitu trápí¹³. Hlavním cílem rozhodování v kruhu je pak to, aby se účastníci dobrali konsenzu na tom, jak bude pachatel potrestán, případně jak jinak bude trestný čin a jeho následky vyřešeny. Soudce, který se kruhu také účastní, poté tento konsenzus přenesení do svého rozhodnutí.¹⁴

1.1 Definice restorativní justice

I když mezi odborníky existuje shoda na tom, co je cílem restorativní justice, drobné nuance konkrétních požadovaných změn jsou stále předmětem diskuzí. I proto neexistuje jediná definice restorativní justice, se kterou by všichni autoři souhlasili. Tyto neshody vychází dle Gerryho Johnstona a Daniela W. Van Nesse zejména z toho, které ze základních principů restorativní justice považují konkrétní autoři za nejdůležitější. Za tímto účelem také uvádějí tři základní koncepce restorativní justice: koncepci setkávací, reparační a transformační.¹⁵

Jak již název vypovídá, podstatou *setkávací koncepce* je setkání osob, které byly trestným činem ovlivněny – tedy oběti, pachatele a členů komunity, případně příbuzných. Nejvýraznější změnou oproti současnému pojetí trestního řízení je aktivní zapojení zainteresovaných osob – místo toho, aby pachatel, oběť a členové komunity pasivně čekali na rozhodnutí, které vynese soud, mají v rámci setkávací koncepce možnost tvář v tvář mluvit o tom, jaké příkoří bylo oběti způsobeno, co pachatele vedlo ke spáchání trestného činu, jak budou následky trestného činu vyřešeny a jak bude případně odčiněna újma způsobená oběti. Setkávací koncepce vychází ze základní premisy restorativní justice, tedy že trestný čin není jen porušením zákona, ale zejména narušením mezilidských vztahů, a právě ti lidé, jejichž vztahy byly trestným činem narušeny mají právo účastnit se rozhodování o tom, jak bude tato situace do budoucna vyřešena. Hlavním argumentem zastánců setkávací koncepce je však to, že setkání může mít mnoho pozitivních výsledků – rehabilitace (setkáním se změní postoje pachatele, což vede ke snížení pravděpodobnosti recidivy), odrazení (setkání s obětí není pro pachatele jednoduché, kdy toto je ještě umocněno přítomností rodiny nebo přátel), posílení norem (proces samotný a lidé na něm zúčastnění zdůrazňují důležitost právních norem, které pachatel porušil)¹⁶. V tomto ohledu je však třeba upozornit, že samotné setkání nemusí mít restorativní, pozitivní výsledek, pokud nebudou předem nastaveny určité mantinely, v rámci kterých se strany mohou pohybovat. Tyto mantinely vychází z hodnot restorativní justice a dělí se na tři skupiny:

- *omezující hodnoty* (ne-dominance v rámci setkání, zaměření se na všechny strany konfliktu, respekt k lidským právům, odpovědnost, naslouchání atd.),
- *hodnoty, které řídí proces samotný* a které lze využít při měření úspěchu restorativního procesu (náhrada škody či újmy, navrácení důstojnosti, emocionální podpora, soucit apod.),
- *hodnoty, které jsou výsledkem úspěšného restorativního procesu* (lítost, omluva, odpuštění a soucit).¹⁷

¹³ ZERNOVA, Margarita. *Restorative Justice: Ideals and Realities*. Burlington, Vermont: Ashgate, 2007, s. 17.

¹⁴ LIEBMANN, Marian. *Restorative Justice: How It Works*. Philadelphia, Pennsylvania: Jessica Kingsley Publishers, 2007, s. 96.

¹⁵ VAN NESS, Daniel, STRONG, Karen Heetderks. *Restoring justice: An Introduction to Restorative Justice*. 5. vydání. Waltham, Massachusetts: Anderson Publishing, 2015, s. 43.

¹⁶ JOHNSTONE, Gerry, W. VAN NESS, Daniel. *Handbook of Restorative Justice*. Portland, Oregon: Willan Publishing, 2007, s. 9 – 10.

¹⁷ VON HIRSCH, Andrew a kol. *Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms?*. Portland, Oregon: Hart Publishing, 2003, s. 7 – 14.

Pokud budou tyto hodnoty dodrženy, nemělo by se stát, že pachatel či oběť budou v rámci setkání, ať již přímo, či nepřímo, nuceni k přijetí výsledku, který je proti jejich vůli a který by nebyl restorativní.

Reparační koncepce vychází z ideje, že trestným činem byl nastolen stav nespravedlnosti, který má být napraven. Zastánci této koncepce však odmítají způsob, kterým je na spáchání trestného činu reagováno v rámci retributivní justice (tedy že pachatelé má být způsobena újma proporcionální k tomu, jak závažný trestný čin spáchal) a nabízejí nový směr, kterým lze na trestnou činnost reagovat. Zastánci koncepce sice souhlasí s tím, že trestným činem byl nastolen stav nespravedlnosti, náprava tohoto stavu však nemá spočívat v způsobení újmy pachatelé, ale v odčinění újmy, kterou trestným činem pachatel způsobil oběti a jejím mezilidským vztahům. I přesto, že hlavním cílem reparační koncepce je odčinění újmy, uvědomují si její přívrženci, že tohoto lze nejlépe dosáhnout za pomoci setkání a dialogu mezi obětí a pachatelem. Pokud však to tomuto setkání dojít nemůže, nebo se strany setkat nechťejí, mají příznivci reparační koncepce za to, že i v tomto případě by soudní systém měl reagovat takovým způsobem, který bude újmy spíše napravovat, než aby ji zvětšoval. K tomuto účelu pak mají sloužit reparační sankce, které sice budou autoritativně vyneseny soudem, aniž by se na nich strany konfliktu dohodly, jejich cílem ale bude náprava újmy způsobené oběti (jako příklad lze uvést odsouzení k odškodnění oběti, namísto pokuty nebo nepodmíněného trestu odnětí svobody).¹⁸ Stejně jako se zastánci setkávací koncepce obrátili k hodnotám restorativní justice, které mají sloužit jako určité mantinely, které brání tomu, aby bylo setkání mezi obětí a pachatelem zneužito v neprospěch jedné ze stran, tak zastánci reparační koncepce přišli s principy restorativní justice, které mají zajistit to, že případně ukládané reparační sankce nebudou pouze jiným druhem trestu pro pachatele. Tyto principy jsou následující:

1. Spravedlnost vyžaduje, aby cílem naší práce bylo vyléčení obětí, pachatelů a komunit, kterým bylo ublíženo trestným činem.
2. Oběti, pachatelé a komunity by měli mít možnost se aktivně zapojit do trestního procesu tak brzo a v takové míře, ve které chtějí.
3. Musíme přehodnotit role a povinnosti moci výkonné a komunity: moc výkonná je zodpovědná za zachování spravedlivého řádu, komunita je zodpovědná za vytvoření spravedlivého míru.¹⁹

Dle zastánců *transformační koncepce* není restorativní justice pouhým způsobem, jak reagovat na trestnou činnost, ale spíše způsob života a způsob nahlížení na svět, který lidem umožňuje změnit perspektivu toho, jak vidí sami sebe, ostatní, ale i vlivy, které na nás působí, nebo nás omezují. Základem této koncepce je idea, že pokud se myšlení společnosti nezmění tak, aby souznělo s transformační koncepcí, tak změna například v tom, jak reagujeme na trestnou činnost, je téměř nemožná. Pokud se však i přesto k nějaké změně podaří dospět, výsledný efekt bude pouze marginální v porovnání s tím, kdyby bylo myšlení společnosti transformováno. Cílem transformační koncepce je spravedlivá společnost, které se dosáhne vymýcením systémových (strukturálních) nespravedlností – rasismu, sexismu a podobných.²⁰

Howard Zehr, který je považován za pomyslného otce restorativní justice, ji definuje takto: „*Restorativní justice je proces, jenž v maximální možné míře zapojuje všechny, kterých se daná trestná činnost dotkla. Restorativní justice usiluje o maximální možnou míru uzdravení a obnovu trestným činem narušených*

¹⁸ JOHNSTONE, Gerry, W. VAN NESS, Daniel. *Handbook of Restorative Justice*. Portland, Oregon: Willan Publishing, 2007, s. 12 – 15.

¹⁹ VAN NESS, Daniel, STRONG, Karen Heetderks. *Restoring justice: An Introduction to Restorative Justice*. 5. vydání. Waltham, Massachusetts: Anderson Publishing, 2015, s. 45 – 48.

²⁰ JOHNSTONE, Gerry, W. VAN NESS, Daniel. *Handbook of Restorative Justice*. Portland, Oregon: Willan Publishing, 2007, s. 15 – 16.

vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky“.²¹

Britský kriminolog Tony Marshall restorativní justici rozumí „proces, v rámci kterého se všechny strany zainteresované na konkrétním trestném činu sejdou s cílem společně vyřešit, jak bude naloženo s následky trestného činu a jejich implikacemi do budoucna“.²² K upřesnění Marshallovy definice a zodpovězení otázek, které z této definice vyzuly, pak Susan Sharpe navrhuje pět základních principů restorativní justice:

1. Restorativní justice vyzývá k plné participaci a konsenzu – do procesu jsou zapojeni pachatel s obětí, ale mohou se zapojit i jiné osoby, pokud mají pocit, že jejich zájmy byly zasaženy.
2. Cílem restorativní justice je uzdravení oběti, ale i pachatele. Uzdravením oběti se rozumí znovuzískání pocitu bezpečí; k tomu oběť může potřebovat informace, může potřebovat možnost vyjádřit vztek vůči osobě, která jí ublížila, ale také může potřebovat náhradu újmy. Uzdravit však mohou potřebovat i pachatelé – mohou mít potřebu ulevit svému svědomí, mohou potřebovat pomoc se skrytými problémy, které je přivedly k trestné činnosti, případně mohou potřebovat příležitost k tomu, aby dali věci do pořádku.
3. Cílem restorativní justice je plná a přímá odpovědnost – převzetí odpovědnosti neznámá pouze to, že pachatel přijme trest, který mu soud uloží, ale i to, že se setká s lidmi, kterým ublížil a uvidí, jaké následky jeho čin na obětech zanechal. Pachatel by měl být schopen vysvětlit své jednání tak, aby to oběť i komunita měli šanci pochopit. Od pachatele je dále očekáváno, že bude aktivně činit kroky k tomu, aby odčinil následky svého trestného činu.
4. Cílem restorativní justice je posílit komunitu, aby již nedocházelo k dalším újmám – trestná činnost může pomoci odhalit nespravedlnost, která existuje v rámci komunity. Může jít „pouze“ o lokální nespravedlnost (dlouhotrvající neshody mezi pachatelem a obětí, které postupně přerostly v trestnou činnost), ale může také jít o nespravedlnost systémovou (například ekonomická či rasová nerovnost). Tato nespravedlnost musí být adresována a vyřešena, aby se komunita stala bezpečným místem k životu.²³

John Braithwaite restorativní justici rozumí „proces, ve kterém všechny osoby zasažené nespravedlností mají možnost diskutovat o tom, jak je toto zasažení ovlivnilo a co by mělo být uděláno pro to, aby byla újma odčiněna.“²⁴

Již i na české restorativní scéně se začínají objevovat definice restorativní justice. Petra Masopust Šachová uvádí následující definici: „Restorativní justice je takový způsob řešení následků trestné činnosti, který se primárně orientuje na náhradu způsobené újmy, obnovu narušených vztahů, oslovení příčin trestné činnosti a na integraci oběti a pachatele zpět do společnosti. Řešení dané věci se nejlépe dosahuje společně za pomoci vzájemného dialogu a aktivní účasti přímých účastníků, osob na jejich podporu a dotčených komunit, případně zainteresovaných či trestným činem dotčených osob.“²⁵

²¹ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 26.

²² V originále: „a process whereby all the parties with a stake in a particular offense come together to resolve collectively how to deal with the aftermath of the offense and its implications for the future.“

MARSHALL, Tony. *Restorative Justice: An Overview*. London, United Kingdom: Home Office, Information & Publications Group, 1999, s. 5.

²³ MORRIS, Allison, MAXWELL, Gabrielle. *Restorative justice for juveniles: conferencing, mediation and circles*. Portland, Oregon: Hart Publishing, 2001, s. 6.

²⁴ BRAITHWAITE, John. Restorative Justice and De-Professionalization. *The Good Society*, 2004, roč. 13, č. 1, s. 28 – 31.

²⁵ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Praha: C.H. Beck, 2019, s. 13.

Z výše uvedeného krátkého výčtu definic restorativní justice vyplývá, že autoři většinově čerpají ze všech tří koncepcí definovaných Johnstonem a Van Nessellem s tím, že se k jedné z koncepcí přiklání více. Z toho důvodu je zřejmě nepravděpodobné, že by se v nejbližší době objevila definice, která by byla univerzálně akceptována všemi odborníky.

2. Restorativní justice v českém právním řádu

2.1 Projevy v českém právním řádu

V následující podkapitole se zaměřím na to, do jaké míry je české trestní právo restorativní, či naopak retributivní. Zkoumány budou základní trestněprávní předpisy – trestní zákoník, trestní řád, zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon o obětech trestných činů a zákon o Probační a mediační službě. Zároveň bude v této kapitole rozebráno, jaké překážky v právním řádu brání plnému uplatnění zásad restorativní justice, respektive do jaké míry jsou jednotlivé zákony v souladu s principy restorativní justice, mezi které patří zejména zaměření se na náhradu újmy, participace účastníků trestného činu na řešení následků daného trestného činu, náprava narušených vztahů všech účastníků a přijetí společného řešení.

2.1.1 Trestní zákoník

Z důvodové zprávy k zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník vyplývá, že zákonodárce si již při vytváření nového trestního kodexu byl vědom toho, že v té době platný trestní zákon č. 140/1961 již „*nevyhovuje moderním uplatňovaným trendům tzv. restorativní (znovuobnovující) justice*“. Tímto však výslovné zmínky o restorativní justici v důvodové zprávě k trestnímu zákoníku končí. Za cíl nového trestního zákoníku si zákonodárce dle důvodové zprávy vytyčil mimo jiné sociální reintegraci pachatelů, zajištění přiměřené satisfakce obětem trestných činů, individualizaci trestní odpovědnosti fyzických osob, použití trestu odnětí svobody jako „ultima ratio“, individuální přístup k řešení trestních věcí a širokou možnost využití trestních sankcí. Teoretická východiska, která byla užitá při tvorbě trestního zákoníku jsou tedy zřejmá, otázkou však je, zda se promítla do samotného textu zákona a zda lze tento zákon označit za restorativní, k čemuž zřejmě dle svých slov zákonodárce směřoval.

Hlavním cílem restorativní justice je, jak bylo uvedeno výše, „dání věcí do pořádku“, tzn. nahrazení újmy oběti ze strany pachatele, kdy na průběhu náhrady této újmy by se oběť s pachatelem měli domluvit v rámci některého z restorativních programů. Dalším cílem je obnova narušených vztahů oběti a pachatele a jejich reintegrace do společnosti.

Nahrazení újmy oběti ze strany pachatele je v trestním zákoníku zmíněno v § 38 odst. 3, dle kterého *se při ukládání trestních sankcí přihlédne i k právem chráněným zájmům osob poškozených trestným činem*. Z díkce tohoto ustanovení vyplývá, že náhrada újmy není primárním cílem trestního řízení, ale je spíše něčím druhotným, čím se soud zabývá až po určení viny pachatele. Vedle přihlídnutí k právem chráněným zájmům poškozených má však soud i možnost uložit pachateli i povinnost poskytnout poškozenému přiměřené zadostiučinění.²⁶ Tyto povinnosti lze pachateli uložit zejména v rámci alternativních trestů²⁷ a v rámci podmíněného upuštění od potrestání s dohledem, podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. I v těchto případech však soud nemá povinnost toto opatření uložit, což se z restorativního úhlu pohledu jeví jako nedostatečné, neboť náhrada škody nebo újmy by měla být primárním cílem trestního řízení.

²⁶ § 48 odst. 4 písm. k) zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

²⁷ Domácí vězení dle § 60 an., obecně prospěšné práce dle § 62 an. a zákaz pobytu dle § 75 an. trestního zákoníku

Trestním zákoníkem byly do systému alternativních trestů zavedeny dva zcela nové tresty, a to trest domácího vězení a trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce²⁸. V současné době tedy trestní zákoník obsahuje 13 alternativních trestů (v tom smyslu, že nejsou spojeny s nepodmíněným odnětím svobody). Cílem rozšíření počtu alternativních trestů bylo změnění hierarchie sankcí, v rámci které by byl trest odnětí svobody chápán jako ultima ratio a byl by kladen důraz na individuální přístup k řešení trestních věcí předpokládající širokou možnost využití alternativních sankcí k zajištění pozitivní motivace pachatele.²⁹ Z pohledu pachatele je hlavním pozitivem alternativních trestů to, že se nedostane do vězeňského prostředí, čímž by se mu zpřetrhaly sociální vazby, po dobu výkonu trestu by byl „schován“ před očima komunity, která mu má pomoci v reintegraci a po opuštění věznice by byl stigmatizován, což by vedlo ke snížení možnosti jeho reintegrace do společnosti.³⁰ Další výhodou ukládání alternativních trestů z pohledu oběti je i to, že pachateli zůstává oproti nepodmíněnému trestu odnětí svobody ve větší míře zachována možnost nahradit škodu, kterou způsobil trestným činem. To, že jsou tresty alternativní však nemusí nutně znamenat, že jde i o restorativní přístup – záleží zejména na tom, jaký je postoj pachatele k uloženému trestu, respektive zda je trest ukládán jako jednostranné rozhodnutí soudu, nebo zda k němu pomocí dialogu došli pachatel s obětí.³¹ Soudy zároveň mohou spolu s některými alternativními tresty uložit pachateli přiměřená omezení a přiměřené povinnosti, pachateli tedy může být například nařízeno, aby se podrobil výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace, podrobil vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy, podrobil léčení závislosti na návykových látkách, podrobil se vhodným programům psychologického poradenství apod., kdy se tyto povinnosti zaměřují v souladu s restorativní justicí na budoucnost a mají pachateli pomoci v začlenění do společnosti.

Z výše uvedeného vyplývá, že trestní zákoník sice obsahuje náznaky příklonu k restorativní justici (zejména jde o zohlednění práv poškozených, užití alternativních trestů, použití trestu odnětí svobody jako ultima ratio a zaměření se na převýchovu pachatele a jeho přípravu na budoucnost), z pohledu restorativní justice však stále jde o nedostatečné změny, a to zejména z důvodu malého zapojení obětí do řešení následků trestného činu, nedostatečného zaměření se na nápravu narušených vztahů a v neposlední řadě i neuspokojivé postavení obětí, kdy zaměření se na nápravu jim způsobené újmy není v zákoně dostatečně akcentováno.

2.1.2 Trestní řád

I přesto, že ze základních zásad trestního řízení obsažených v ustanovení § 2 trestního řádu není zřejmý příklon k principům restorativní justice, některé instituty obsažené v zákoně však jsou alespoň v částečném souladu s restorativními zásadami. Zřejmě nejrestorativnějšími instituty jsou pak odklony v trestním řízení. Odklony nejsou legálně definovaným pojmem a z toho důvodu na ně lze pohlížet ze dvou úhlů pohledu – odklony v širším a užším slova smyslu. V užším slova smyslu řízení končí bez vyslovení viny a bez uložení trestu, výsledek by měl reflektovat zájmy poškozeného a obviněného a lze je použít pouze u méně závažných trestných činů; v rámci trestního řádu je tedy odklonem v užším slova smyslu podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307

²⁸ KOTULAN, Petr. Nové alternativní trestní sankce. In SCHEINOST, Miroslav a kol. *Sankční politika a její uplatňování*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 53 – 66.

²⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, s. 186.

³⁰ BRAITHWAITE, John. *Crime, shame, and reintegration*. 16. vydání. New York: Cambridge University Press, 1989. 179 s.

³¹ MASPOPUŠT ŠACHOVÁ, Petra. Alternativní neznamená restorativní aneb o co restorativní justici vlastně jde? (zaměřeno na aktuální otázky české sankční politiky). *Trestněprávní revue*, 2016, roč. 15, č. 11-12, s. 258.

an.), podmíněné odložení podání návrhu na potrestání (§ 179g an.) a narovnání (§ 309 an.). V širším slova smyslu, dle kterého jsou odklony „pouze“ odlišným postupem rozhodování v trestním řízení, se pak odklonem navíc rozumí i trestní příkaz (§ 314e) a dohoda o vině a trestu (§175a an.).³²

Institutu *narovnání* lze užít v řízení o přečinu, a to pouze se souhlasem obviněného a poškozeného. Pokud obviněný prohlásí, že spáchal skutek, pro který je stíhán, uhradí poškozenému škodu způsobenou přečinem nebo učiní potřebné úkony k její úhradě, případně jinak odčiní újmu vzniklou přečinem, vydá bezdůvodné obohacení nebo učiní jiná vhodná opatření k jeho vydání a složí na účet soudu (v přípravném řízení na účet státního zastupitelství) peněžitou částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti, tak soud, resp. státní zástupce, za předpokladu, že považuje takový způsob vyřízení věci za dostačující, rozhodne o narovnání a zastaví trestní stíhání.³³ V rámci narovnání je tedy rozhodnutí o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v rukou oběti a pachatele – stranám je zde ponechán široký prostor k tomu, aby se dohodly, jak bude škoda, případně újma odčiněna. Pokud je následkem trestného činu újma, která je jen obtížně vyjádřitelná v penězích, je možné tuto odčinit v různých formách (omluva, osobní pomoc pachatele oběti apod.).³⁴ Tento způsob primárního zaměření se na náhradu škody a újmy tedy plně koresponduje s principy restorativní justice. Jelikož tato dohoda je zákonnou podmínkou pro schválení narovnání, tak je do popředí řazena i dialogická rovina řešení následků trestného činu. Otázkou však je, zda i při tomto dialogu může dojít k obnově narušených vztahů mezi obětí, pachatelem a komunitou. Jelikož zákon vyžaduje pouze dohodu o náhradě újmy, není obnova narušených vztahů hlavním cílem jednání, i když k ní samozřejmě během diskuze mezi pachatelem a obětí může dojít.

O *podmíněném odložení podání návrhu na potrestání* rozhodne státní zástupce, pokud se podezřelý k činu dozná, nahradí poškozenému škodu, nebo s ním o její náhradě uzavře dohodu, nebo učiní jiná opatření k její náhradě, vydá bezdůvodné obohacení, nebo s poškozeným o jeho vydání uzavře dohodu, anebo učiní jiná opatření k jeho vydání, s podmíněným odložením podání návrhu na potrestání souhlasí a státní zástupce má za to, že vzhledem k osobě podezřelého je takovéto rozhodnutí dostačující. Použití *podmíněného zastavení trestního stíhání* pak vyžaduje v rámci řízení o přečinu splnění obdobných podmínek. Oproti narovnání z dikce zákona vyplývá, že k použití těchto dvou institutů není třeba souhlasu poškozeného, je pouze vyžadováno, aby pachatel poškozenému nahradil škodu, případně s poškozeným o její náhradě uzavřel dohodu, anebo učinil jiná opatření k její náhradě. V rámci dohody se pachatel může zavázat i k náhradě nemajetkové újmy, toto však není podmínkou nutnou k tomu, aby příslušný orgán rozhodl o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání nebo podmíněném zastavení trestního stíhání.³⁵ Z výše uvedeného plyne, že tyto dva instituty jsou oproti narovnání o poznání méně restorativní, a to zejména z důvodu nemožnosti poškozeného vyjádřit svůj názor na použití těchto institutů, ale i z toho důvodu, že je jejich použití podmíněno pouze náhradou škody, ale nikoliv již nemajetkové újmy.

Dohoda o vině a trestu je podrobněji rozebrána v kapitole 4.1.

Zřejmě největší možnost ovlivnit výsledek trestního stíhání má poškozený v rámci ustanovení § 163 trestního řádu, ve kterém je stanoveno, že trestní stíhání za taxativně stanovené trestné činy je možné zahájit a pokračovat v něm jen se souhlasem poškozeného, a to za předpokladu, že

³² PROVAZNÍK, Jan. Odklony v českém trestním řízení – úvahy před možnou rekonstrukcí. *Trestněprávní revue*, 2016, roč. 15, č. 4, s. 79.

³³ § 309 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů.

³⁴ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád: komentář*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 3518-3519.

³⁵ Tamtéž, s. 3482 – 3483.

pachatel je vůči poškozenému ve vztahu příbuzenství v pokolení přímém, nebo v postavení sourozence, osvojence, osvojitele, manžela, partnera, druha anebo jde o osobu v poměru rodinném nebo obdobném, jejíž újmu by poškozený pocíťoval jako újmu vlastní. Tímto ustanovením je prolomena zásada legality a oficiality ve prospěch poškozeného, kterému dává oprávnění rozhodnout, zda bude trestní stíhání pachatele vůbec zahájeno a pokud již bylo zahájeno, tak zda se v něm bude pokračovat. Pachatel s poškozeným zde tedy mají velký prostor k tomu, aby své konflikty a následky trestného činu vyřešili právě za pomoci některého z procesů, které restorativní justice využívá.

I přesto, že trestní řád vykazuje jistý příklon k principům restorativní justice, náhrada škody a nemajetkové újmy stále není prioritou trestního řízení. Toto vyplývá zejména z ustanovení § 229, dle kterého soud odkáže poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních, pokud není dle výsledků dokazování pro vyslovení povinnosti k náhradě škody nebo nemajetkové újmy podklad anebo pokud by k takovému rozhodnutí bylo potřeba provádět další dokazování, které by podstatně protáhlo trestní řízení. Z pohledu restorativní justice je takovýto postup nepřijatelný, a to z toho důvodu, že náhrada škody a nemajetkové újmy má být primárním cílem trestního řízení.

2.1.3 Zákon o soudnictví ve věcech mládeže

Trestní právo vychází z předpokladu, že mladiství pachatelé, na rozdíl od pachatelů dospělých, nejsou dosud vyzrálé osobnosti, jejich hodnotová stupnice se stále vyvíjí a jejich názory, postoje a životní styl lze přiměřenými zásahy ovlivnit či změnit směrem k vedení řádného života. Na základě tohoto předpokladu se pak úprava trestání mladistvých, obsažená v zákonu o soudnictví ve věcech mládeže, zaměřuje spíše na budoucnost, a to tak, že umožní mladistvému převzít odpovědnost za své jednání a pomůže obnovit sociální zázemí pachatele.³⁶

Ze zaměření do budoucnosti vychází již samotná terminologie užitá v zákonu o soudnictví ve věcech mládeže. Dle § 6 odst. 1 zákona se *trestný čin spáchaný mladistvým nazývá provinění*, a to bez ohledu na to, zda jde ve smyslu § 14 trestního zákoníku o přečin, zločin, nebo zvláště závažný zločin. Zákonodárce si byl vědom možné negativní stigmatizace mladistvých pachatelů a negativní reakce společnosti, pokud by činy spáchané mladistvými byly označovány stejně, jako činy spáchané dospělými pachateli. Zákonodárce uvádí v důvodové zprávě následující: *“Nevhodnost použití termínu trestný čin u kategorie mladistvých pachatelů vyplývá z toho, že nevyjadřuje přesně podstatu jednání mladistvého, když společnost je za takové jeho jednání přinejmenším spoluodpovědná, neboť se jí nepodařilo vytvořit vhodné náhradní výchovné prostředí (...) nebo chyběly vhodné a včasné výchovné zásahy do jeho narušeného rodinného prostředí. Ze strany mladistvého se proto jedná skutečně více než o trestný čin o pouhé provinění, které v sobě neobsahuje tak výrazné odsouzení a tím i stigmatizující prvky jako je tomu u termínu trestný čin“.*³⁷

Již z prvního paragrafu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, ve kterém je určen jeho účel, je pak zřejmé, že se zaměření zákona oproti trestnímu zákoníku liší. Cílem zákona mimo jiné je zabránění recidivy mladistvého pachatele, to, aby pachatel podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy, která vznikla jeho protiprávním činem a to, aby si pachatel našel společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem³⁸. Ze základních zásad zákona vyplývá, že řízení má být vedeno tak, aby poškozený dosáhl náhrady škody způsobené protiprávním činem, nebo se mu

³⁶ SOTOLÁŘ, Alexander. In ŠÁMAL, Pavel a kol. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vyd. Praha: C.H. Beck, 2011, s. 73 – 75.

³⁷ Tamtéž, s. 50.

³⁸ § 1 odst. 2 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů

dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění³⁹. Výklad institutu přiměřeného zadostiučinění lze vyvodit z výkladu institutu narovnání dle § 309 odst. 1 písm. b) trestního řádu, ze kterého vyplývá, že v rámci přiměřeného zadostiučinění může být reparována i nemajetková újma, a to finanční kompenzací, ale i jinými způsoby (např. omluva, uvedení poškozené věci do původního stavu apod.).⁴⁰

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže naplňuje řadu základních zásad restorativní justice – cílem řízení je náhrada újmy poškozeného, pachatel je veden k přijetí odpovědnosti za své jednání, snaha pomoci pachateli v návratu do společnosti, zabránění stigmatizace pachatele a zaměření se na příčiny, které dovedly pachatele k páčání trestné činnosti. I přesto, že zákon o soudnictví ve věcech mládeže byl v restorativním smyslu pozitivním krokem vpřed, v zákoně stále absentuje dialogická rovina řešení trestného činu, resp. provinění, mezi pachatelem a obětí, případně i jejich rodinných příslušníků nebo zástupců komunity.

2.1.4 Zákon o obětech trestných činů

Jednou ze základních zásad restorativní justice je zaměření se na potřeby oběti. Právě potřebám obětí se věnuje zákon o obětech trestných činů. Hlavní změnou v restorativním směru, kterou tento zákon přinesl, bylo definování oběti trestného činu. Dle § 2 je obětí fyzická osoba, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil; dále byla-li trestným činem způsobena smrt oběti, považují se, utrpěli-li v důsledku smrti oběti újmu, za oběť též její příbuzní v pokolení přímém, sourozenec, osvojenec osvojitel, manžel nebo registrovaný partner, druh nebo osoba, které oběť ke dni své smrti poskytovala nebo byla povinna poskytovat výživu. Jedná se tedy o poměrně značné rozšíření okruhu osob (oproti definici poškozeného ve smyslu § 43 trestního řádu), kterým zákon přiznává práva, s jejichž pomocí se mají vyrovnat s následky trestného činu. Z § 3 pak vyplývá, že za oběť je třeba považovat každou osobu, která se cítí být obětí trestného činu, ledaže vyjde najevo opak, nebo jde zcela zjevně o zneužití postavení oběti. Postavení oběti a s ním spojená práva je tedy možné získat na základě subjektivního pocitu, aniž by toto postavení bylo závislé na průběhu a výsledku trestního řízení.⁴¹ Osoby v postavení oběti mají ze zákona již před zahájením trestního řízení právo na poskytnutí odborné pomoci, právo na informace, právo na ochranu před hrozícím nebezpečím, právo na ochranu soukromí, právo na ochranu před druhotnou újmou a právo na peněžitou pomoc.

Jednou z potřeb, které oběť trestného činu má, je možnost mluvit o tom, co prožila a jaké to na ni mělo následky. Na toto reaguje § 22, podle kterého má oběť právo v kterémkoliv stadiu trestního řízení učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na její dosavadní život (tzv. victim impact statement). Oběť tedy má možnost přímo konfrontovat pachatele s následky jím spáchaného trestného činu, kdy tato konfrontace může pachateli napomoci k tomu, aby si uvědomil, co činem spáchal. Toto prohlášení, i přesto, že jde dle mého názoru o krok správným směrem, se však stále jeví jako nedostatečné zejména s ohledem na možnost oběti ovlivnit výsledek trestního řízení a v porovnání s úpravou v Základních principech užití programů restorativní justice v trestních záležitostech,⁴² na kterou zákonodárce odkazuje v důvodové zprávě a dle které

³⁹ Tamtéž, § 3 odst. 7

⁴⁰ VÁLKOVÁ, Helena. In ŠÁMAL, Pavel a kol. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vyd. Praha: C.H. Beck, 2011, s. 31 – 32.

⁴¹ GRIVNA, Tomáš a kol. *Zákon o obětech trestných činů: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2014, s. 39

⁴² Rezoluce Hospodářské a sociální rady OSN č. 2002/12

by strany měly dojít k určité dohodě, která bude posléze inkorporována do soudního rozhodnutí, nebo jí bude dána síla soudního rozhodnutí.

I přesto, že důvodová zpráva obsahuje definice restorativních programů (*jakékoli programy využívající restorativní procesy a usilující o dosažení restorativních výsledků*), restorativního procesu (*jakýkoli proces, v němž oběť a pachatel a případně kterýkoli další jednotlivec nebo člen společnosti, jenž byl trestným činem nějakým způsobem dotčený, se společně aktivně účastní na řešení věci vzniklých v důsledku trestného činu, zpravidla za pomoci zprostředkovatele*) a restorativního výsledku (*dohoda dosažená v důsledku restorativního procesu. Dohoda může zahrnovat účast v programech zaměřených na náhradu škody a odškodnění nebo veřejně prospěšné práce, jejich cílem je uspokojení individuálních a kolektivních potřeb a splnění závazků stran a opětovné začlenění oběti a pachatele do společnosti*), samotný zákon restorativní programy výslovně zmiňuje pouze v § 39 kde je stanoveno, že chce-li subjekt poskytovat pomoc obětem trestných činů a získávat na svou činnost dotace ze státního rozpočtu, musí se akreditovat pro poskytování právních informací nebo právě pro restorativní programy. Samotný zákon tedy definici restorativních programů neobsahuje, stejně tak zákon neobsahuje ani požadavky na průběh restorativních procesů, požadavky na odbornost a vliv výsledků procesů na průběh trestního řízení.

2.1.5 Zákon o Probační a mediační službě

Zákon o probační a mediační službě zavedl mediaci do české trestněprávní úpravy. Mediace je v § 2 odst. 2 definována jako *mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením*, kdy mediaci lze provádět pouze s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného. Jak bylo uvedeno výše, mediace je jedním ze základních restorativních procesů a dle zákonodárce je hlavním cílem mediační práce pomoc osobám postiženým trestným činem, aby nezůstaly pouhým objektem trestního práva, ale naopak se jim dostalo morálního zadostiučinění a v neposlední řadě i finančního odškodnění.⁴³ Je tedy zřejmé, že zákonodárce, i když toto výslovně v důvodové zprávě nezmiňuje, vycházel z principů restorativní justice. Problematickým aspektem trestněprávní úpravy mediace je však její neprovázanost s trestním řízením, kdy trestní řád s pojmem mediace vůbec nepracuje. Tato neprovázanost je způsobena zejména neúplnou inkorporací Doporučení Výboru ministrů č. R (99) 19, o mediaci v trestních věcech, které počítá s tím, že mediace bude součástí trestního řízení a současně stanoví základní požadavky na průběh mediace.⁴⁴

Druhé činnosti, které se Probační a mediační služba věnuje, je probace, kterou se dle zákona rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů. Dle důvodové zprávy je hlavním účelem probace preventivní působení na pachatele, kterým má být zabráněno recidivě trestné činnosti. Tohoto má být dosaženo zejména poskytováním psychologické pomoci obviněným, jejich motivací a odborné vedení např. při odstraňování škodlivých návyků a závislostí, vytvářením pracovních návyků, utvářením potřeby vzdělávat se a pěstovat pozitivní zájmy. Oproti mediaci je však na probaci pamatováno i v trestním řádu, kdy je např. v § 27b stanoveno, že právě probační úředník vede a pomáhá obviněnému k tomu, aby vedl řádný život. Reintegrace pachatele a jeho příprava na

⁴³ Důvodová zpráva k zákonu č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.

⁴⁴ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Praha: C.H. Beck, 2019, s. 57 – 58.

budoucnost je důležitou součástí restorativní justice a úprava obsažená v zákonu o Probační a mediační službě je v tomto ohledu v souladu se zásadami restorativní justice.

3. Užití restorativní justice na závažné trestné činy

I přesto, že je restorativní justice stále více začleňována do právních řádů, je aplikace jejích principů často omezená na málo závažné trestné činy. Toto může být způsobeno nepochopením restorativní justice ze strany veřejnosti a tím způsobeným nedostatkem politické vůle k prosazení výraznějších změn směrem k užití restorativní justice při řešení následků závažných trestných činů. V posledních letech naopak dochází spíše k zpřísnování trestní represe, kdy to jsou právě tyto kroky, které jsou veřejností často hodnoceny pozitivně.⁴⁵ Z nejrůznějších výzkumů však vyplývá, že to jsou právě závažné trestné činy, u kterých má aplikace restorativní justice nejpozitivnější účinky, a to jak u obětí, tak i pachatelů.

Tato kapitola se bude zabývat tím, zda je možné restorativní justici využívat při řešení závažných trestných činů, zároveň se také zaměřím na argumenty odpůrců použití restorativní justice u závažných trestných činů a tyto se pokusím uvést na pravou míru.

3.1 Závažné trestné činy

V první řadě je nutné definovat, co se rozumí pod pojmem *závažný trestný čin*. Rozdělení trestných činů na závažné a méně závažné je založeno zejména na tom, jaké následky tento čin zanechá. Jen obtížně lze ale generálně určit, jak se s následky trestného činu oběť vyrovná – odcizení automobilu, které se nemusí jevit jako závažný trestný čin, může mít pro poškozeného, který tento automobil využívá jako zdroj obživy, velmi závažné následky. Na druhou stranu oběti trestných činů, které jsou obecně považovány za závažné (např. těžké ublížení na zdraví, loupež apod.) se s následky mohou vyrovnat jednoduše, a to zejména z důvodu své odolnosti anebo z toho důvodu, že se s pachatelem znají.

Pro zjednodušení bude tato práce vycházet z dělení užitého v ustanovení § 14 trestního zákoníku, kdy se závažnými trestnými činy budou rozumět zločiny, tedy úmyslné trestné činy, za něž trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby převyšující pět let.

3.2 Opuštění v rámci restorativní justice

Neochota užít restorativní justici při řešení závažných trestných činů může mimo jiné pramenit i z nesprávného spojování restorativní justice s nutností odpustit pachateli jeho prohřešek. I přesto, že opuštění je hodnotou, o jejíž naplnění by se restorativní justice měla snažit, rozhodně však nejde o něco, co by mělo být od obětí očekáváno, či vyžadováno. V rámci restorativního procesu by však měla být dána obětem příležitost k tomu, aby se svobodně rozhodly, zda pachateli odpustí a tím pomůžou k léčbě sobě samým, ale i pachatelů.⁴⁶

Někteří kritici dále uvádí, že používání termínů jako je *odpuštění* a *smíření*⁴⁷ může v obětech vyvolávat pocit snižování jimi prožitého traumatu, případně pocit, že jejich vztek a hněv vůči pachateli je okolím posuzován jako nevhodný.⁴⁸ Samotné opuštění však nemusí být spojeno s pozitivními

⁴⁵ VESECKÁ, Renáta. *Zásada ultima ratio v praxi* [online]. The Business Soirée, 9. července 2019 [cit. 7. ledna 2020]. Dostupné na <<https://www.thebusinesssoiree.com/clanek/zasada-ultima-ratio-v-praxi>>

⁴⁶ BRAITHWAITE, John. *Restorative Justice & Responsive Regulation*. New York: Oxford University Press, 2002, s. 15.

⁴⁷ V originále *forgiveness a reconciliation*

⁴⁸ WORTHINGTON, Everett L. *Handbook of Forgiveness*. New York: Routledge, 2005, s. 493.

emocemi vůči pachateli ze strany oběti. Zehr odpuštěním rozumí vymanění se z moci, kterou nad obětí měl pachatel a jím spáchaný trestný čin, ne však omlouvání pachatele či zapomenutí na spáchaný skutek.⁴⁹ Freedman a Enright definují odpuštění jako čin člověka, kterému bylo neprávem ublíženo, při kterém se tato oběť vzdá zášti vůči pachateli a i přesto, že na to pachatel nemá nárok, nabídne mu milosrdenství a soucit. Právě tato paradoxní situace, kdy se oběť vzdává zášti, na kterou má právo a pachateli je dopřáno soucitu, na který tento nárok nemá může vést ke kritice odpuštění jako morálně neodůvodněného. V rámci odpuštění však není nutné, aby mezi pachatelem a obětí vznikly přátelské vztahy, oběť může odpustit i bez usmíření se s pachatelem.⁵⁰

Jelikož je s odpuštěním spojeno mnoho pozitivních vlastností (např. vymanění se oběti z moci, kterou nad ní měl trestný čin, pomoc pachateli v reintegraci do společnosti, obnova klidu v duši oběti a pozitivní vliv na psychický a fyzický stav oběti)⁵¹, které jsou přínosné pro oběť i pachatele a navíc v souladu s cíli restorativní justice, je důležité, aby byla v rámci restorativních procesů obětem nabídnuta cesta k tomuto odpuštění. Jak však bylo uvedeno výše, je pouze na obětech, zda se rozhodnout odpustit, tento akt od nich nemůže být očekáván a rozhodně nesmí být vyžadován.

3.3 Výhrady k použití restorativní justice při řešení závažných trestných činů

Zastánci postoje, dle kterého by měla být restorativní justice užívána pouze u méně závažných trestných činů, uvádí na podporu svého názoru 5 hlavních argumentů:

- **Obětem stačí, pokud bude pachatel zadržen, bude rozhodnuto o jeho vině a bude odsouzen, oběti nemají zájem na tom, aby se více aktivně podílely na trestním řízení⁵²**

Vysoké procento násilných trestných činů je spácháno pachatelem na oběti, kterou před samotným trestným činem znal (ať už jde o člena rodiny, blízkého přítele, souseda, nebo známého).⁵³ Již tato skutečnost sama o sobě dle mého názoru u vysokého procenta závažných trestných činů vyvrací výše uvedenou tezi, že oběti nemají zájem se aktivně podílet na trestním řízení.

V roce 1988 proběhl v Kanadě výzkum, v rámci kterého byly oběti závažných násilných trestných činů dotazovány, jaký by měly názor na možnost zprostředkování komunikace s pachatelem a případně na setkání s pachatelem tváří v tvář za účasti facilitátora. V rámci výzkumu bylo kontaktováno 28 obětí, řada z nich si stěžovala na frustraci, která byla způsobena nemožností vyjádřit své pocity vůči pachateli v rámci trestního řízení a nemožností položit mu otázky, které oběti sžíraly v některých případech i po déle než roce od spáchání trestného činu. Většina obětí (17 z 28) potvrdila, že by se s pachatelem trestného činu chtěla sejít a věřila, že by jim toto setkání pomohlo v zotavení a v možnosti přenést se přes následky trestného činu. Z jedenácti obětí, které odmítly setkání s pachatelem pak dvě uvedly, že souhlasí se samotným konceptem setkání, ale ve

⁴⁹ ZEHR, Howard. *Changing lenses: a new focus for crime and justice*. Scottsdale, Pa.: Herald Press, 1990, s. 47.

⁵⁰ FREEDMAN, Suzanne, ENRIGHT, Robert D. Forgiveness as an Intervention Goal With Incest Survivors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1996, roč. 64, č. 5, s. 983 – 992.

⁵¹ WORTHINGTON, Everett L. *Handbook of Forgiveness*. New York: Routledge, 2005, s. 492.

⁵² ELLIOTT, Elizabeth, GORDON, Robert M. *New Directions in Restorative Justice: issues, practice, evaluation*. Portland, Oregon: Willan Publishing, 2005, s. 190 – 191.

⁵³ GUSTAFSON, David L., SMIDSTRA, Henk. *Victim Offender Reconciliation in Serious Crime, A Report on the Feasibility Study Undertaken for The Ministry of the Solicitor General*. Langley, British Columbia: Fraser Region Community Justice Initiatives Association, 1989, s. 8.

svém konkrétním případě ho nepovažují za nutný a čtyři oběti uvedly, že by byly ochotny se s pachatelem setkat, pokud by byl spáchaný trestný čin závažnější (dvě oběti), pokud by byl pachatel mladý a projevil by lítost (jedna oběť), nebo pokud by jim bylo dáno více času k zotavení (jedna oběť). Pouze pět obětí (18 procent) uvedlo, že si myslí, že by jim setkání s pachatelem nepřineslo nic pozitivního, a to zejména z důvodu závažnosti spáchaného trestného činu, a tudíž se s pachatelem odmítají setkat za jakýchkoliv podmínek.⁵⁴

Z daného výzkumu vyplývá, že většina obětí závažných trestných činů má zájem aktivně se podílet na trestním řízení. Oběti zejména chtějí mít možnost, aby pachatelé mohli vysvětlit, co jim trestným činem způsobil, jaké to na nich zanechalo následky a jak se s těmito následky vyrovnávají.

- **Pachatelé závažných trestných činů reagují pouze na trestání a zastrašování**

Tento argument vychází z předpokladu, že pachatelé závažných trestných činů jsou špatní a zlí lidé, jejichž chování není možné změnit, jelikož jsou nenapravitelní. Toto je v příkrém rozporu s východiskem restorativní justice, dle kterých je špatné konkrétní pachatelovo jednání, nikoliv on sám a díky tomu je pachatelé umožněno dosáhnout změny svého chování do budoucna.

Z výše uvedeného kanadského výzkumu navíc vyplývá, že i pachatelé závažných trestných činů mají ve velkém procentu zájem setkat se s oběťmi, kterým ublížili (27 z 31 pachatelů projevilo zájem setkat se s oběťmi svých trestných činů), a to z nejrůznějších důvodů – aby je oběti viděli znovu jako lidské bytosti, a nikoliv jako *zvířata, jak je vylíčí soudy*, aby jim byla dána příležitost vysvětlit své chování, omluvit se a požádat o odpuštění. Někteří pachatelé uvedli, že pokud by byli v postavení oběti, pomohlo by jim, kdyby se mohli s pachatelem setkat a vidět, že pachatel převzal za svůj čin odpovědnost a nemá v plánu své chování opakovat.⁵⁵

Spáchání závažného trestného činu tedy nemusí znamenat, že pachatelé svého činu nelitují a nechťejí své chování odčinit. Právě naopak – mnoho pachatelů si uvědomuje škodlivost svého chování a to, že své oběti ublížili. To, že pachatelům není v rámci soudního řízení dána větší možnost se s oběťmi setkat, omluvit se, případně vysvětlit své jednání, má negativní následky jak pro oběť, tak pro pachatele.

- **Mírné porušení zákona může být řešeno prostředky restorativní justice, závažné trestné činy jsou však neodpuštělné a vyžadují úměrně tvrdou odezvu a trest**

S řešením závažných trestných činů je v našem systému často spojen i nepodmíněný trest odnětí svobody. Někteří zastánci restorativní justice považují trestání, jehož cílem je úmyslné způsobení utrpení pachatelé, za nevhodný nástroj k dosažení obnovy narušených vztahů.⁵⁶ Již samotná povinnost nahradit újmu či škodu způsobuje pachatelé újmu, toto způsobení újmy je však následkem restorativního procesu, nikoliv cílem.⁵⁷ London uvádí, že trestání samotné je sice velmi špatným způsobem obnovy důvěry oběti v pachatele a ve společnost, ale může sloužit jako nástroj k uzdravení, a to ve spojení s ostatními způsoby obnovy důvěry (omluvou, souhlasem se zaplacením odškodnění atd.).⁵⁸ Dle Londona je cílem odsouzení obnova důvěry, kdy právě tato obnova důvěry nahrazuje potrestání pachatele na pozici hlavního účelu odsouzení. Z potrestání se

⁵⁴ Tamtéž, s. 12 a 71.

⁵⁵ Tamtéž, s. 10, 17-46

⁵⁶ WALGRAVE, Lode. *Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship*. Portland, Oregon: Willan Publishing, 2008, s. 49.

⁵⁷ Tamtéž, s. 52.

⁵⁸ LONDON, Ross. *Crime, Punishment, and Restorative Justice: From the Margins to the Mainstream*. Boulder, Colo.: FirstForumPress, 2011, s. 105, 108.

tedy stává pouze prostředek, kterým je dosahováno obnovy důvěry.⁵⁹ V případě, že je trest pachatelem dobrovolně přijat, je možnost obnovy důvěry o to vyšší, kdy z těchto důvodů nemůže být trestání úplně eliminováno (zejména v případě závažných trestných činů), ale může být minimalizováno.⁶⁰ I Zehr uvádí, že restorativní justice není bezpodmínečně alternativou trestu odnětí svobody. Restorativní postupy lze využívat v kombinaci nebo paralelně s trestem odnětí svobody.⁶¹

Pokud už dojde k odsouzení pachatele k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, měl by tento trest být vykonáván ve formě tzv. *restorativní detence*. V rámci této formy výkonu trestu je pozornost zaměřena jak na náhradu újmy oběti, tak i na to, co pachatele ke spáchání trestného činu vedlo a pachatel je veden k tomu, aby za své činy převzal skutečnou odpovědnost. Těchto cílů je dosahováno zejména tím, že je pachatelům zprostředkován kontakt s oběti (může jít i o oběti z jiných trestných činů), pachatelé jsou učeni tomu, jak přebírat odpovědnost za řešení situací, které nastanou v jejich životě, zároveň by restorativní justice měla být užita při řešení konfliktů, které ve věznicích vzniknou. Vztahy s rodinou a širším okolím by při uvěznění neměly být omezovány, právě naopak, a to zejména z toho důvodu, že zejména rodina a pachatelovo širší okolí může významně pomoci s reintegrací pachatele do společnosti po vykonání trestu. S návratem pachatele do společnosti pak souvisí i poslední charakteristika, a to že by pachatel měl být připravován k propuštění z výkonu trestu – takto by mělo být vyřešeno pachatelovo bydlení, zaměstnání, vzdělávání a podobně.⁶²

Praktické zkušenosti z Belgie, Kanady, USA, Spojeného království, Švédska a dalších zemí ukazují, že principy restorativní justice lze využívat i při řešení následků závažných trestných činů, a to buď před samotným odsouzením pachatele nebo i během jeho výkonu trestu. Je však nepochybné, že závažnost některých trestných činů vyžaduje, aby byla pachateli na určitou dobu odňata svoboda, a to zejména z důvodu naplnění veřejného zájmu na ochraně společnosti před dalším škodlivým jednáním pachatele. Je tedy zřejmé, že restorativní justice nevyklučuje použití trestu, a to i toho v našem právním prostředí nejpřísnějšího – nepodmíněného odnětí svobody. Samotným cílem trestu však nemá být způsobení újmy pachateli, ale jeho náprava a pomoc oběti.

- **Z důvodu respektu k citům oběti by pachatelům měl být uložen tvrdý trest**

Zaměření se na oběť a její pocity je jedním z klíčových prvků restorativní justice. Trestný čin zasahuje oběti fyzicky, finančně a emočně – oběti trestných činů často zažívají pocity ztráty autonomie, a to z důvodu bezmocnosti během samotného trestného činu, ale i dlouho po jeho spáchání. Tato ztráta autonomie pak způsobuje, že oběti hledají odpovědi na otázky, kterými by si prožítý trestný čin racionalizovaly – *Jak a proč se to stalo? Jsem za to zodpovědný? Co jsem měl udělat jinak?* Jelikož se však v tradičním trestním řízení oběť odpovědí na tyto otázky nedočká, může propadnout sebeobviňování a přičítání si viny za prožítý trestný čin. Z důvodu unikátnosti jejich zážitku a návalu emocí se dále oběti cítí izolované a osamocené. Oběti se často stávají nedůvěřivými k neznámým lidem, ale i ke svému okolí, které jim připomíná prožítý trestný čin a začínají pochybovat o tom, komu mohou věřit.⁶³

Oběti trestných činů mají tedy následující potřeby:

⁵⁹ Tamtéž, s. 191.

⁶⁰ Tamtéž, s. 319.

⁶¹ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 10.

⁶² MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Praha: C.H. Beck, 2019, s. 187.

⁶³ BAZEMORE, Gordon, SCHIFF, Mara. *Restorative Community Justice: Repairing Harm and Transforming Communities*. New York: Routledge, 2001, s. 88 – 89.

- Bezpečné (jak fyzicky, tak emočně) prostředí po prožití trestného činu. Oběti potřebují ujistění, že to, co prožily, se již nebude opakovat, nebo alespoň že jsou činěny kroky k tomu, aby byla možnost opakování minimalizována.
- Restituce/náhrady škody – odškodněním je v první řadě nahrazena škoda, kterou pachatel oběti způsobil, v druhé řadě je oběti ukázáno, že za trestný čin je odpovědný pachatel, a nikoliv ona sama
- Odpovědi na otázky, které mohou obětem pomoci vnést do jejich života znovu řád – *Co se stalo? Jak a proč se to stalo? Jak se řeší následky? Jsem za to zodpovědný?*
- Oběti potřebují, aby jim byla dána možnost říci svůj příběh, jaké na nich zanechal trestný čin následky a jak se s ním vyrovnávají.
- Oběti potřebují, aby byly podporovány – potřebují získat zpátky pocit autonomie a kontroly, který jim byl trestným činem vzat.

Empirický výzkum pak ukazuje, že oběti chtějí méně formální proces, v rámci kterého jim bude nasloucháno, více informací o svém případě, možnost aktivně se zapojit do případu, aby s nimi bylo zacházeno férově a s respektem, náhradu škody, emoční náhradu a omluvu.⁶⁴ Ve většině případů však oběti, pokud je jim dána možnost vyjádřit u soudu svůj názor, nepožadují, aby byly pachatelům ukládány přísné tresty, jde jim zejména o to, aby s nimi bylo počítáno jako se zainteresovanou stranou a aby byly vyrozuměny o soudních rozhodnutích.⁶⁵

Pokud tedy naším cílem má být respekt k citům obětí, měli bychom se zaměřit zejména na to, co oběti skutečně chtějí. Z výše uvedeného výzkumu vyplývá, že oběti mají představy a přání, která se tradičnímu trestnímu procesu ne úplně daří naplňovat. Touha po co nejtvrdším trestu pro pachatele však mezi těmito přáními není, tudíž se tento argument zdá neopodstatněným.

- **Z důvodu možné recidivy a sekundární viktimizace obětí není možné u pachatelů závažných trestných činů podstupovat zbytečná rizika, např. v podobě aplikace principů restorativní justice⁶⁶**

Obava z možné sekundární viktimizace je velmi opodstatněná. Užití dialogu při řešení závažných trestných činů má také specifické charakteristiky – emoční náročnost, vysoká potřeba přístupu bez předsudků ze strany mediátora/facilitátora, delší čas na přípravu případu, několik setkání s jednotlivými stranami, zajištění bezpečnosti všech účastníků při setkání v nápravném zařízení, trénink účastníků v tom, jak vyjádřit své intenzivní pocity a vyjasnění si hranic a cílů daného setkání.

Z výše uvedených důvodů budou mediátoři/facilitátoři potřebovat mnohem rozsáhlejší výcvik, oproti těm, kteří se zabývají nezávažnou trestnou činností. Trénink by se měl zaměřit zejména na to, aby byl mediátor schopen porozumět bolesti, kterou si účastníci setkání prošli, aby byl schopen umožnit přímý a otevřený dialog mezi stranami trestného činu zejména o utrpení a případně zármutku, které trestný čin způsobil a aby přinesl možnosti překonání následků trestného činu a uzdravení.⁶⁷

⁶⁴ ROSSNER, Meredith. Restorative justice and victims of crime: directions and development. In WALKLATE, Sandra. *Handbook of victims and victimology*. 2. vydání. New York: Routledge, 2017, s. 230.

⁶⁵ VAN DIJK, Jan. *Crime and Victim Surveys*. Citováno dne 1. 2. 2020. Dostupné online na:

<<https://aic.gov.au/sites/default/files/publications/proceedings/downloads/27-vandijk.pdf>>, s. 131.

⁶⁶ ELLIOTT, Elizabeth, GORDON, Robert M. *New Directions in Restorative Justice: issues, practice, evaluation*. Portland, Oregon: Willan Publishing, 2005, s. 13 – 14.

⁶⁷ UMBREIT, Mark S. Victims of Severe Violence Meet the Offender: Restorative Justice Through Dialogue. *International Review of Victimology*, 1999, roč. 6, s. 321 – 343.

Z výzkumu RISE⁶⁸ vyplývá, že řešení i násilných trestných činů má lepší výsledky, než řešení trestních věcí soudem, a to nejen pokud jde o hrozbu sekundární viktimizace. V rámci programu RISE bylo vyslechnuto 169 obětí zejména majetkových a násilných trestných činů, které byly řešeny buď klasickým soudním řízením, nebo v rámci konference. Výsledky dotazování byly následující:

- Strach z reviktimizace – Více než šestkrát více obětí násilných trestných činů, jejichž případ byl řešen soudně (oproti obětem, jejichž případy byly řešeny konferencí), věřilo, že pachatel vůči nim zopakuje trestnou činnost. 59 procent obětí, jejichž případ byl řešen soudně, věřilo že pachatel zopakuje svou trestnou činnost vůči jiné oběti, v rámci konference tomuto věřilo 33 procent obětí.
- Strach z pachatele – 32 procent obětí mělo z pachatele násilného trestného činu před konferencí strach, po konferenci se pachatele bálo pouze 8 procent obětí. U obětí, jejichž případ byl řešen soudem neexistují srovnatelná data z toho důvodu, že se naprostá většina dotázaných obětí řízení před soudem vůbec nezúčastnila a neměla tedy možnost setkat se s pachatelem a vyslechnout si od něj vysvětlení svého chování a případné omluvy, což účastníci konferencí považují za hlavní důvod ztráty strachu z pachatele.
- Pocit bezpečí – Oběti, které uvedly, že po trestném činu ztratily pocit bezpečí byly dotázány, zda jim byl tento pocit v rámci konference navrácen (srovnatelná data ze soudem řešených případů neexistují). 84 procent obětí násilných trestných činů uvedlo, že jim byl pocit bezpečí skutečně navrácen, kdy tento výsledek je znovu připisován možnosti setkat se s pachatelem tváří v tvář.
- Přenesení se přes trestný čin – Dvě třetiny obětí, které se účastnily konference uvedly, že to byla právě konference, která jim pomohla přenést se přes trestný čin a také, že jim setkání s pachatelem pomohlo s nápravou způsobené újmy.
- Omluva a odpuštění – 90 procent všech dotazovaných obětí věřilo, že by se jim pachatel měl omluvit, ovšem u soudu se dočkalo omluvy jen 11 procent obětí, zatímco v rámci konference 82 procent. Pokud jde o upřímnost omluvy, více než dvě třetiny obětí, jimž se dostalo omluvy na konferenci věřily, že tato omluva byla upřímná, u soudů tomuto věřilo 36 procent obětí.⁶⁹

Pokud jde o možnost recidivy pachatelů, tak i přesto, že snižování recidivy není hlavním účelem restorativní justice, je vhodné zaměřit se na to, jaké dopady mají restorativní programy na případné opakování trestné činnosti pachatelem. Výzkumy ukazují, že jsou to právě závažné násilné trestné činy, u kterých se restorativní justici daří nejvíce snižovat recidivu, nebo alespoň nezvyšovat procento opakování trestné činnosti.⁷⁰ Odborníci však upozorňují, že procesy restorativní justice by neměly být používány namísto nápravných programů (kterými mohou být např. přiměřené povinnosti ve smyslu ustanovení § 48 odst. 4 trestního zákoníku), ale právě v součinnosti s nimi, jelikož pachatelé, kteří prošli restorativním procesem vykazují větší otevřenost k podrobení se nápravným programům.⁷¹ Z výzkumu provedeného na 202 pachatelích závažných trestných činů (vraždy, zabití, trestné činy v sexuální oblasti) plyne, že nejlepší výsledky na snížení recidivy mají

⁶⁸ *Reintegrative Shaming Experiments*

⁶⁹ MORRIS, Allison, MAXWELL, Gabrielle. *Restorative justice for juveniles: conferencing, mediation and circles*. Portland, Oregon: Hart Publishing, 2001, s. 187 – 192.

⁷⁰ SHERMAN, Lawrence W., STRANG, Heather. *Restorative Justice: The Evidence*. London, United Kingdom: Smith Institute, 2007, s. 69.

⁷¹ STEWART, Lynn a kol. The Impact of Participation in Victim-Offender Mediation Session on Recidivism of Serious Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2018, roč. 64, č. 1, s. 1 – 18.

restorativní programy v rámci komunity, kterých se pachatel účastní po propuštění z vězení, nebo v rámci podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Pokud se pachatel účastní restorativního programu během výkonu trestu odnětí svobody, výsledky již nejsou tak dobré, přesto však dochází k mírnému snížení recidivy pachatelů.⁷²

Restorativní justice může přinést jak obětem, tak pachatelům řadu pozitiv. Zejména u závažných trestných činů je však nutné, aby byl nejen mediátor, ale i celý restorativní program připraven tak, že žádnému z účastníků nebude hrozit žádná újma, ať fyzická nebo psychická. Mediátoři musí být připraveni na zvládání psychicky náročných situací, které vyvstanou z důvodu řešení následků trestného činu. Restorativní programy také nesmí vést k tomu, že by se řešení závažných trestných činů stalo „soukromou“ záležitostí, v rámci které by nebylo pachatelovo škodlivé jednání dostatečně veřejně odsouzeno, což by v obětech mohlo oprávněně vyvolávat pocit trivializace traumat, které prožily. Je nabíledni, že ne všechny případy budou vhodné pro řešení programy restorativní justice, každý případ by však měl být posuzován individuálně. Být informován je jednou ze základních potřeb obětí, tudíž obětem by mělo být sděleno, že vůbec existuje možnost zúčastnit se restorativního programu, jak tento program probíhá, jaké jsou jeho cíle apod. Na oběti pak bude ponecháno rozhodnutí, zda se tohoto programu chce zúčastnit, nebo nechce.

3.4 Použití restorativní justice na závažné trestné činy

Zehr uvádí, že cílem restorativní justice není jen věnování se méně závažné trestné činnosti, a to i přesto, že právě tomuto zaměření restorativní justice je společnost spíše nakloněna. Jsou to naopak právě závažné trestné činy, jejich oběti a pachatelé, u kterých je potřeba uplatňovat restorativní přístupy nejvyšší.⁷³ K tomu, aby bylo adekvátně (restorativně) reagováno i na nejsložitější případy pak mají sloužit tzv. klíčové otázky restorativní justice:

- Kdo byl poškozen/dotčen?
- Jaké jsou jeho/její potřeby?
- Pro koho z dané události vyplývají povinnosti a závazky?
- Koho se daná situace dotýká (kdo je do ní zapojen)?
- Jakou formou je vhodné zapojit jednotlivé účastníky do procesu řešení a obnovy narušených vztahů?⁷⁴

Výše uvedené klíčové otázky mají být vodítkem k tomu, aby nově vytvářené restorativní programy byly opravdu restorativní a aby je bylo možné použít i při řešení závažných trestných činů.

Pokud je naším cílem to, aby se z restorativní justice stal hlavní způsob řešení trestné činnosti, je nutné, aby za užití jejích principů bylo možné reagovat na všechny druhy trestných činů. V opačném případě, kdy by byla restorativní justice užitá jen u méně závažné trestné činnosti, by mohla laická i odborná veřejnost dojít k mylnému názoru, že restorativní justici není na závažné trestné činy možné užít. Na možnost marginalizace restorativní justice při jejím nepoužití u závažných trestných činů pak poukazuje Walgrave – restorativní justice je sice modelem, který je primárně založen na dobrovolné účasti obětí, pachatelů a zástupců komunit, aby byl však co možná nejvíce využit její potenciál, je nutné, aby bylo možné principy restorativní justice využít při řešení co nejvyššího počtu trestných činů a situací, a to i takových, ve kterých zúčastněné strany nejsou

⁷² Tamtéž s.14-15.

⁷³ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 9.

⁷⁴ Tamtéž, s. 26-27.

schopny dosáhnout dobrovolné dohody o řešení následků trestného činu, případně situací, ve kterých musí dojít k donucení ze strany státu. V opačném případě by totiž většina pachatelů byla ponechána „na pospas“ retributivní justici a obětem nejzávažnějších trestných činů by byla odňata možnost využít benefitů restorativní justice.⁷⁵

Zejména při řešení závažných trestných činů pomocí restorativní justice však nesmíme zapomenout ani na uspokojení veřejného zájmu a ochranu společnosti. V případě závažnějších trestných činů, které nelze vyřešit pomocí odklonů, resp. v předsoudním stádiu, je stále možné uvažovat o využití restorativních programů – pokud se pachatel s obětí dohodne na náhradě újmy a škody, pachatel tuto dohodu dodrží a nemá za sebou trestní minulost, od samotného potrestání by mohlo být upuštěno. V těchto případech by však bylo vhodné, aby byly uzavřené dohody podrobeny kontrole soudu, který zajistí, že domluvená náhrada je v rámci mantinelů nastavených zákonem a ochrání případný veřejný zájem. Pokud se v těchto případech stranám nepodaří dosáhnout konsenzu, některá ze stran se odmítá účastnit setkání, nebo pachatel odmítá vinu, o případu by rozhodoval soud, který by mohl uložit tzv. restorativní příkaz⁷⁶, kterým by byla pachateli uložena povinnost nahradit oběti újmu/škodu, případně provádět práce ve prospěch komunity. V případě nejzávažnějších trestných činů a pachatelů, kteří trestnou činností páchají dlouhodobě má být na veřejný zájem a obavy společnosti kladen větší důraz. Pokud pachatel odmítá nahradit újmu, nebo náhrada újmy není dostatečnou zárukou toho, že si pachatel uvědomuje své pochybení a změní své chování do budoucna, a tedy tato náhrada nestačí k ochraně veřejného zájmu, existuje možnost restorativního trestání, včetně trestu odnětí svobody.⁷⁷

Trest odnětí svobody by měl být vyhrazen jen pro pachatele, kteří představují nebezpečí pro ostatní. V rámci výkonu trestu by pak měly být podporovány programy, v rámci kterých lze dosáhnout restorativních výsledků – umožnění vězňům vykonávat přiměřeně placenou práci v rámci vězení, díky čemuž budou moci pachatelé snadněji odčinit škodu způsobenou obětí, během výkonu trestu také může dojít k mediaci mezi obětí a pachatelem.⁷⁸

National Association of Victim Service Professionals in Corrections, která spadá pod americký National Institute of Corrections, v roce 2014 vypracovala dokument, ve kterém uvádí 20 základních principů, které mají být dodrženy při poskytování mediačních programů v případech závažných trestných činů. Mezi tyto principy patří například:

- Proces je důvěrný, probíhá po odsouzení pachatele a může být iniciován pouze ze strany oběti, a to i po letech od odsouzení pachatele
- Cílem není dosažení dohody mezi obětí a pachatelem, ale umožnění oběti vyjádřit své pocity a získat odpovědi na nezodpovězené otázky
- Proces musí být dobrovolný i pro pachatele, který zároveň musí být ochoten uznat zodpovědnost za spáchaný čin
- Možnost vzniku fyzické nebo emoční újmy oběti nebo pachatele musí být minimální
- Strany musí mít možnost kdykoliv ukončit svoji účast v programu
- Samotný proces nemá mít žádný dopad na klasifikaci trestného činu, na případné podmíněné propuštění pachatele a ani na délku trestu

⁷⁵ MORRIS, Allison, MAXWELL, Gabrielle. *Restorative justice for juveniles: conferencing, mediation and circles*. Portland, Oregon: Hart Publishing, 2001, s. 34.

⁷⁶ V originále *restoration order*

⁷⁷ DINGAN, Jim. Restorative Justice and the Law: the case for an integrated, systemic approach. In WALGRAVE, Lode (ed.) *Restorative Justice and the Law*. Portland, Oregon: Willan Publishing, 2002, s. 168 – 190.

⁷⁸ Tamtéž.

- Cílem je zajištění přímého dialogu mezi obětí a pachatelem za účasti jednoho nebo dvou facilitátorů
- Setkání musí být důkladně připraveno – před samotným setkáním oběti a pachatele musí dojít k několika samostatným setkáním mezi facilitátorem a obětí a pachatelem
- Facilitátoři, kteří vedou diskuzi, musí mít dostatečné vzdělání a trénink, aby rozpoznali potřeby oběti a pachatele
- Usmíření, smíření a omluvu nelze očekávat
- Po skončení programu by měla následovat samostatná setkání facilitátora s obětí a pachatelem⁷⁹

Tyto programy tedy probíhají až ve fázi výkonu trestu odnětí svobody a mohou být iniciovány pouze ze strany oběti. Samotný program nemá na výsledek trestního řízení vliv, tudíž zde odpadá možnost, že by se pachatelé tohoto programu účastnili právě z důvodu vlivu na trestní řízení.

3.5 Restorativní justice v Belgii

V rámci belgického práva existují tři druhy mediace – mediace na místní úrovni (používá se při řešení nejrůznějších druhů nevhodného chování, případně trestných činů, které nemají oběti, a to jak u dospělých, tak mladistvých pachatelů), mediace v trestních věcech (používá se jako odklon u méně závažných trestných činů) a mediace za účelem nápravy, kdy proces této mediace může být iniciován žádostí každé osoby, které má zájem na trestním řízení, a to v kterékoliv fázi tohoto řízení.⁸⁰ Restorativní programy mohou být praktikovány ve čtyřech stádiích trestního řízení, kdy všechny zainteresované strany musí být informovány o možnosti využití mediace:

- Před zahájením trestního stíhání – Na policejní úrovni jsou mediací řešeny vybrané méně závažné trestné činy, samotné projednání trestného činu v rámci mediace však nutně neznamená, že trestní řízení nebude pokračovat.⁸¹
- Z podnětu státního zástupce – V případě mladistvých pachatelů musí státní zástupce zvážit, zda případ nedoporučí k řešení pomocí mediace, a to za splnění následujících podmínek:
 - o Vina pachatele se jeví velmi pravděpodobnou
 - o Pachatel nepopírá účast na spáchání skutku (to však neznamená, že se pachatel dozná)
 - o Oběti je fyzická osoba, kterou se podařilo identifikovat

Pokud jsou výše uvedené podmínky splněny, státní zástupce nemůže podat obžalobu bez doporučení případu k řešení pomocí mediace, nebo, pokud se rozhodne, že konkrétní případ pro mediaci není vhodný, bez odůvodnění svého rozhodnutí. Mediací takto lze řešit i závažné trestné činy, obětem i pachatelům je však ponechána možnost odmítnout účastnit se restorativního programu. Pokud se stranám podaří dosáhnout dohody, musí být tato

⁷⁹ *Victim-Centered Victim Offender Dialogue in Crimes of Severe Violence: 20 Essential Principles for Corrections-Based Victim Services* [online]. National Institute of Corrections [cit. 2. února 2020] <<https://nicic.gov/victim-centered-victim-offender-dialogue-crimes-severe-violence-20-essential-principles-corrections>>

⁸⁰ AERTSEN, Ivo. Belgium. In HORSFIELD, Philip. *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters: A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries*. Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg, 2015, s. 45 – 87.

⁸¹ VAN DROOGENBROECK, Bram. Victim Offender Mediation in Severe Crimes in Belgium: “What Victims Need and Offenders can Offer”. In GYÖKÖS, Melinda, LÁNYI, Krisztina (ed). *European Best Practices of Restorative Justice*. Budapest: Ministry of Justice and Law Enforcement of The Republic of Hungary, 2010, s. 230 – 235.

schválena státním zástupcem, který ji může měnit jen pokud by byla v rozporu se zákonem. Samotné dosažení dohody však znovu neznamená, že by v trestním řízení nemohlo být pokračováno. Zákon dále stanoví že účast na mediaci a neúspěch při dosažení dohody s obětí nesmí být v navazujícím řízení použito proti pachateli.⁸²

- Z podnětu soudu – Při splnění stejných podmínek, jako státní zástupce, může účast na restorativním programu navrhnout i soud. Mediace samotná je zprostředkována autorizovanou nevládní organizací, a kromě samotné dohody je tajná. Soud musí uzavřenou dohodu schválit a modifikovat ji může znovu pouze v případě rozporu se zákonem. Výkon uzavřené dohody je kontrolován nevládní organizací, která mediaci zprostředkovala.⁸³ Samotný proces mediace tedy probíhá mimo trestní řízení, daná dohoda však výsledek trestního řízení může ovlivnit, jelikož soud ji při svém rozhodování o trestu může vzít v potaz.
- V rámci výkonu trestu odnětí svobody – Od roku 2000 jsou belgická vězení směřována v restorativním směru. Z toho důvodu je v rámci vedení věznice vždy osoba, která informuje vězně, ale i pracovníky věznice o restorativní justici a vytváří programy, které vězňům pomohou připravit se na život po opuštění věznice a které jsou ku prospěchu i obětem (např. umožnění dobrovolné práce vězňů, díky které mohou obětem splácet způsobené škody). V rámci výkonu trestu může také dojít k mediaci mezi obětí a pachatelem.⁸⁴

Cílem mediace za účelem nápravy není uzavření dohody, ale zejména na umožnění dialogu mezi stranami, a to i dialogu nepřímého – k setkání tváří v tvář mezi obětí a pachatelem dochází přibližně ve 30 procentech případů, a to zejména z důvodu závažnosti spáchaných trestných činů. Oběti mají většinou zájem vědět proč se trestný čin stal, co k němu vedlo a chtějí zjistit více informací o pachateli, zároveň chtějí mít možnost mu popsat, jaké na nich trestný čin zanechal následky. Všechny tyto informace, a případně i ujednání o náhradě újmy, lze pak sepsat do dohody mezi obětí a pachatelem. Mediátor poté tuto dohodu může, se souhlasem obou stran, zaslat státnímu zástupci nebo soudu, kdy obsah této dohody může ovlivnit následné rozhodování těchto subjektů.⁸⁵

Kromě mediací jsou v Belgii užívány také rodinné skupinové konference, a to po vzoru Nového Zélandu a jejichž cílem je zejména řešení závažných trestných činů mladistvých pachatelů.

- Soud pro mladistvé nemůže rozhodnout, aniž by byla vyzkoušena rodinná skupinová konference.
- Při konferenci je přítomen policista, který reprezentuje ochránce veřejného pořádku. Jeho úkolem je zejména na začátku konference vylíčit skutečnosti týkající se trestného činu. Při samotné konferenci je role policisty spíše symbolická, jelikož do jejího průběhu nezasahuje. Na konci setkání policista sděluje svůj názor na průběh

⁸² WALGRAVE, Lode. Restorative Justice in Belgium. In LUMMER, Ricarda, HAGEMANN, Otmar, TEIN, Jo (ed). *Restorative Justice – A European and Schleswig-Holsteinian Perspective*. Berlin: Schleswig-Holsteinischer Verband für soziale Strafrechtspflege, 2011, s. 103 – 112.

⁸³ Tamtéž

⁸⁴ MARIËN, Karolien. Restorative Justice in Belgian Prisons. In GYÖKÖS, Melinda, LÁNYI, Krisztina (ed). *European Best Practices of Restorative Justice*. Budapest: Ministry of Justice and Law Enforcement of The Republic of Hungary, 2010, s. 225 – 229.

⁸⁵ AERTSEN, Ivo. Belgium. In HORSFIELD, Philip. *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters: A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries*. Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg, 2015, s. 45 – 87.

konference a případně dohodu, které bylo dosaženo, nemá však žádné rozhodující pravomoci.

- Konferenci se účastní i právníci/obhájci zúčastněných stran.
- Poté, co policista vylicí fakta, je dáno slovo oběti. Tímto je vyjádřeno, že konference se zaměřuje hlavně na oběti, jejich problémy a řešení těchto problémů.⁸⁶

3.6 Restorativní justice v Kanadě

Na území Kanady mají restorativní procesy původ v kulturách původního obyvatelstva, kdy tyto procesy byly využívány dlouho před příjezdem prvních Evropanů.⁸⁷ V současné době je restorativní justice na federální úrovni začleněna do trestního zákona⁸⁸ a do zákona o trestním soudnictví pro mládež.⁸⁹

Dle trestního zákona lze užít alternativních opatření (například veřejně prospěšné práce, náhrada újmy nebo škody v penězích nebo službou, mediace, programy smíření oběti a pachatele, omluva a jiné alternativy, které jsou v souladu s cíli restorativní justice)⁹⁰ za splnění několika podmínek:

- Použití alternativní opatření je součástí programu alternativních opatření schválených ministerstvem spravedlnosti nebo osobou k tomu pověřenou viceguvernérem provincie
- Použití alternativního opatření postačuje k tomu, aby byly chráněny zájmy oběti a společnosti, ale i podezřelého/pachatele
- Pachatel dobrovolně souhlasí s účastí na alternativním opatření
- Pachatel byl, předtím, než souhlasil s účastí, poučen o svém právu být zastoupen advokátem
- Pachatel prohlásí, že spáchal skutek, za který je stíhán
- Existuje dostatek důkazů k tomu, aby bylo pokračováno s trestním řízením
- Pokračování v trestním řízení není omezeno zákonem⁹¹

Alternativní opatření nebude použito, pokud pachatel popírá účast na spáchání trestného činu nebo trvá na tom, aby byl jeho případ projednán soudem.⁹²

Z výše uvedeného tedy plyne, že použití zmíněných alternativních opatření není zákonem omezeno pouze na méně závažné trestné činy. Dá se sice předpokládat, že v případě závažných trestných činů bude státní zástupce trvat na projednání případu soudem, pokud však dojde k závěru, že k naplnění podstaty trestního řízení stačí použití alternativního opatření, má možnost se touto cestou vydat.

Ne všechny restorativní programy však fungují v rámci alternativních opatření. Obvykle jsou restorativní programy zahajovány v těchto fázích trestního řízení: před zahájením trestního stíhání

⁸⁶ WALGRAVE, Lode. Restorative Justice in Belgium. In LUMMER, Ricarda, HAGEMANN, Otmar, TEIN, Jo (ed). *Restorative Justice – A European and Schleswig-Holsteinian Perspective*. Berlin: Schleswig-Holsteinischer Verband für soziale Strafrechtspflege, 2011, s. 103 – 112.

⁸⁷ COURTEMACHE, Zachary T. The Restorative Justice Act: An Enhancement to Justice in Manitoba? *Manitoba Law Journal*, 2015, roč. 38, č. 2, s. 1 – 16.

⁸⁸ Celým názvem An Act Respecting the Criminal Law (Criminal Code), RSC 1985, c C-46.

⁸⁹ Celým názvem Youth Criminal Justice Act, S.C. 2002, c.1.

⁹⁰ Public Prosecution Service of Canada Deskbook. *Alternative Measures [online]*. Public Prosecution Service of Canada, 1. Března 2014 [cit. 25. ledna 2020]. Dostupné na <<https://www.ppsc-sppc.gc.ca/eng/pub/fpsd-sfpg/fps-sfp/tpd/p3/ch08.html>>.

⁹¹ Section 717 (1) Criminal Code

⁹² Section 717 (2) Criminal Code

(policie), po zahájení trestního stíhání (státní zastupitelství), po podání obžaloby (soudy), v rámci výkonu trestu (věznice). Pravidlem bývá, že u závažnějších trestných činů bývá restorativní proces zahájen až v pozdější fázi trestního řízení, často až během výkonu trestu.⁹³

Pokud nebude užito alternativních opatření a dojde k uložení trestu, tak cílem tohoto trestu má dle trestního zákona mimo jiné být:

- Odsouzení nezákonného jednání pachatele a újmy způsobené oběti nebo komunitě nezákonným jednáním
- Asistence při rehabilitaci pachatelů
- Poskytnout obětem a komunitě náhradu za způsobenou újmu
- Vzbuzení pocitu zodpovědnosti v pachateli a podpora v uvědomění si toho, co svým činem pachatel oběti a komunitě způsobil⁹⁴

V případech mladistvých pachatelů jsou podmínky použití mimosoudních sankcí obdobné jako při užití alternativních opatření u dospělých pachatelů.⁹⁵ V zákoně jsou také upraveny konference, které mohou mít různé podoby – rodinné skupinové konference, komunitní panely odpovědnosti, rekonciliace mezi obětí a pachatelem apod. Konference umožňují vidět případ z více úhlů pohledu a zapojení oběti, pachatele a členů komunity do řešení následků trestného činu. Cílem konferencí na nápravu újmy způsobené oběti, zároveň však výstupy z konferencí slouží jako podklady při rozhodování o mimosoudních sankcích, o trestu, o podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a při vytváření reintegračních plánů.⁹⁶

Correctional Service of Canada dále umožňuje účast na programu Restorative Opportunities, v rámci kterého je zprostředkován kontakt mezi pachatelem a obětí, které bylo ublíženo trestným činem, a to jak přímo, či nepřímo. Tento kontakt je zprostředkováván až po odsouzení pachatele, je založen na dobrovolné účasti všech stran a může mít podobu setkání tváří v tvář mezi obětí a pachatelem za účasti mediátora, zasílání dopisů či videozpráv, případně může mediátor tlumočit zprávy oběti pachateli a naopak, podoba kontaktu je vždy stanovena dle přání a potřeb zúčastněných stran.

Cílem procesu není primárně dosažení finančního vypořádání následků trestného činu, ale zejména otevřená komunikace stran – oběti a pachateli je umožněno setkat se v bezpečném prostředí a je jim dána příležitost říci svůj příběh. Oběti mohou pachateli popsat, jaké fyzické, emocionální a finanční následky jim trestný čin způsobil, mohou od pachatele získat odpovědi na otázky, které jim pomohou vyrovnat se s trestným činem a mohou ovlivnit rozhodování o tom, jak bude vypořádána způsobená újma. Pachatelé dostávají příležitost k tomu, aby viděli, co svým jednáním způsobili, což vede k jejich větší zodpovědnosti a osobnímu rozvoji. Samotný proces pak zůstává důvěrný, a to zejména z toho důvodu, aby nebylo ovlivněno rozhodování o podmíněném propuštění pachatele.⁹⁷

Cílem programu je naplnění potřeb účastníků, zodpovězení otázek a zaměření se na způsobenou újmu, a to za stálé ochrany oběti před sekundární viktimizací. Opuštění není cílem, ani očekávaným výsledkem, v rámci procesu k němu však může dojít. Ze statistik Correctional Service of Canada pak vyplývá, že k setkání mezi obětí a pachatelem dochází nejčastěji u velmi

⁹³ GOFF, Colin. *Criminal Justice in Canada*. 8. Vydání. Toronto, Ontario: Nelson Education Ltd., 2020, s. 98.

⁹⁴ Section 718 Criminal Code

⁹⁵ Section 10 Youth Criminal Justice Act (S.C. 2002, c. 1)

⁹⁶ Canadian Resource Centre for Victims of Crime. *Restorative Justice in Canada: What victims should know*. 2011, s. 9.

⁹⁷ Correctional Service Canada. *Restorative Opportunities Program*. [online]. Correctional Service Canada, 7. srpna 2012 [cit. 25. ledna 2020]. Dostupné na <<https://www.csc-ccc.gc.ca/restorative-justice/003005-1000-eng.shtml>>

závažných trestných činů – vražda, zabití nebo pokus vraždy (51 procent), trestné činy v sexuální oblasti (27 procent), loupeže (7 procent).⁹⁸

⁹⁸ Correctional Service Canada. *Restorative Opportunities Victim-Offender Mediation Services 2017-2018 Correctional Results for Face-to-Face Meetings*. [online]. Correctional Service Canada, 20. března 2019 [cit. 25. ledna 2020]. Dostupné na <<https://www.csc-scc.gc.ca/restorative-justice/003005-1003-en.shtml>>

4. Dohody v rámci restorativní justice

Cílem všech restorativních programů je dosažení dohody – mezi pachatelem, obětí a komunitou. Strany za účasti prostředníka prezentují své argumenty a pocity, vyslechnou si argumenty a pocity ostatních stran a na základě toho pak hledají společného řešení nastalé situace, kdy tohoto je možné se dobrat často jen s pomocí kompromisu všech zúčastněných stran.

V rámci dialogu je pachateli umožněno, aby uváděl argumenty na svou obhajobu, zároveň může oběti a komunitě vysvětlit, co ho vedlo ke spáchání trestného činu. Oběti se tímto vysvětlením může dostat potřebného ujistění, že za to, že se stala obětí, nenese odpovědnost. Pachatel se v rámci restorativního procesu může oběti také omluvit a žádat odpuštění. Na druhou stranu oběti je umožněno, aby pachateli vylíčila následky, které pro ni trestný čin měl a jak se s nimi musí vyrovnávat. Pachatel je tímto přímo konfrontován s následky jím spáchaného trestného činu a musí čelit nepříjemným otázkám a zlobě oběti, což může vést k tomu, že si pachatel spíše uvědomí (oproti klasickému trestnímu řízení, kde je možnost přímé konfrontace pachatele obětí minimální) závažnost svého chování a jeho vliv na okolí a díky tomu své chování do budoucna také změní.

Oběti a komunita se snaží účastí na restorativním programu dosáhnout dohody, díky které jim budou nahrazeny finanční, ale i emocionální ztráty. Díky setkání s pachatelem lze také dosáhnout zmenšení strachu a navrácení pocitu bezpečí. Zástupci komunity rovněž mohou v rámci procesu samotného vyjádřit podporu oběti a solidaritu s ní, což oběti může pomoci v zapojení zpět do komunity a k návratu k běžnému způsobu života. V neposlední řadě mají oběti velkou možnost ovlivnit to, jakým způsobem a v jakém rozsahu jim bude kompenzována způsobená újma.

Dohody uzavřené mezi pachatelem, obětí a komunitou mohou obsahovat rozličná ujednání – omluva pachatele, pachatelovo zavázání se nahradit oběti způsobenou újmu (ať už penězi, nebo jinou činností vykonanou pro oběť), slib pachatele, že přestane páchat trestnou činnost nebo se stýkat s lidmi, kteří ho k trestné činnosti svádí, že přestane užívat drogy či alkohol (případně se zúčastní programu, který mu pomůže zbavit se závislosti na těchto látkách), že se zúčastní programu na zvládnutí agrese a vzteku, že vyhledá jinou odbornou pomoc, že se začne vzdělávat, případně si najde zaměstnání. Dohody však mohou obsahovat i vyjádření naděje ze strany oběti, že pachatel přestane s páčáním trestné činnosti a závazek komunity či pachatelovy rodiny, že budou pachatele podporovat v jeho návratu do většinové společnosti. Strany se však mohou domluvit i na jiných ujednáních, která jim pomohou vyřešit následky trestného činu, nejedná se o taxativní výčet.⁹⁹

4.1 Možný vliv dohod na výsledek trestního řízení

V následující podkapitole se pokusím stručně popsat, jaký vliv by dle mého názoru měly mít dohody uzavřené v restorativních programech na výsledek trestního řízení, a to jak dohody uzavřené před vynesením rozsudku, tak i dohody uzavřené v rámci výkonu trestu.

Před samotným zahájením restorativního programu by stranám, které se tohoto programu mají zúčastnit, mělo být srozumitelně vysvětleno i to, jaký vliv bude mít účast na programu a případně

⁹⁹ SHAPLAND, Joanna, ROBINSON, Gwen, SORSBY, Angela. *Restorative Justice in Practice: Evaluating what works for victims and offenders*. New York: Routledge, 2011, s. 152.

uzavření dohody na výsledek trestního řízení. Tímto bude splněna podmínka toho, že restorativní programy mohou probíhat pouze s dobrovolným a informovaným souhlasem stran.

To, zda bude dohoda vyšlá z restorativního procesu součástí rozsudku, by mělo být ponecháno na rozhodnutí oběti a pachatele. I pokud se strany rozhodnou, že nechtějí, aby byla dohoda do rozsudku vtělena, mediátor by měl soudu poslat zprávu o tom, že dohody bylo dosaženo. Pokud by strany chtěly, aby se dohoda stala součástí rozsudku, soud by tuto dohodu přezkoumal (k tomu blíže kapitola 4.3) a za předpokladu, že dohoda obsahuje stanovení povinnosti pachatelů, případně se pachatel v dohodě k něčemu zavazuje (například odčinění způsobené škody nebo újmy, účast na programech k odvykání závislosti apod.) a soud tuto dohodu schválí, uvedl by ji ve výroku svého rozsudku. V obou případech by však soud měl uzavření této dohody brát v potaz, a to zejména při rozhodování o druhu a výměře trestu a při stanovování dalších povinností pachatelů. Soud by měl také posoudit, zda samotné uzavření dohody nepostačuje k naplnění veřejného zájmu a k ochraně společnosti, zejména však u závažných trestných činů nebude samotná dohoda postačovat k dostatečnému odsouzení pachatelova jednání.

To, že se stranám nepodaří dohody dosáhnout, by nemělo mít pro pachatele žádné negativní následky v podobě přísnějšího trestu apod. V opačném případě by mohlo docházet k tomu, že se pachatelé nebudou restorativních programů, právě ze strachu z přísnějšího trestu, účastnit, čímž by znemožnili využití výhod restorativní justice jak sobě, tak oběti. Pokud by se však restorativního programu zúčastnili s vědomím toho, že nedosažení dohody může vést k negativním následkům, mohlo by to vést k tomu, že pachatelé budou nuceni přijímat i dohody, se kterými vnitřně nesouhlasí, čímž by byl porušen princip rovného postavení stran v restorativním procesu.

V případě, že restorativní programy probíhají až během výkonu trestu odnětí svobody, kdy lze předpokládat, že šlo o závažnější trestný čin, nemají dohody na trest samotný vliv. Lze uvažovat o tom, že by účast na programu a případná snaha pachatele o nápravu způsobené škody a újmy mohla ovlivnit rozhodování o podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Zároveň však v některých jurisdikcích je vliv dohod uzavřených po spáchání závažných trestných činů omezen tak, že tyto dohody nemají na trvání trestu žádný vliv, aby se pachatelé nesnažili účelově restorativních programů účastnit. V těchto případech je tedy zajištěno, že se pachatelé účastní programů z nezištných důvodů, například aby měli šanci udělat v životě něco dobře, aby byli obětí viděni jako lidé, aby ukázali, že se po spáchání trestného činu poučili a změnili, nebo aby za své chování převzali osobní odpovědnost.¹⁰⁰ Pokud by však účast na restorativním programu na rozhodování o podmíněném propuštění měla mít vliv, je nutné zajistit, aby se pachatelé těchto programů neúčastnili právě s vidinou podmíněného propuštění. Každý případ by tedy měl být posuzován individuálně – během procesu by vyškolený mediátor měl sledovat a vyhodnocovat chování pachatele, zda je jím případně projevená lítost upřímná apod., po procesu by měl být zjištěn i názor oběti na chování pachatele během procesu a na jeho motivaci k účasti. Po zjištění poznatků mediátora a názorů oběti by pak soud zvážil, zda bude mít pachatelova účast na restorativním procesu vliv při rozhodování o podmíněném propuštění.

4.2 Dohody v rámci českého práva

Jak bylo uvedeno v kapitole 2.1.5, mediaci na zákonné úrovni zavedl do českého právního řádu zákon o Probační a mediální službě a dle tohoto zákona je definována jako *mimosoudní*

¹⁰⁰ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. Využití restorativních programů u závažné trestné činnosti. *Státní zastupitelství*, 2014, roč. 11, č. 6, s. 31 – 37.

zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediace lze dále provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.¹⁰¹ Restorativní programy jsou dále zmíněny v zákonu o obětech trestných činů, zde však nejsou nikterak definovány. Z tohoto ustanovení také vyplývá možnost, aby restorativní programy poskytovaly i nestátní instituce. Problémem jak mediace, tak obecně restorativních programů v českém právním řádu je zejména jejich procesní neprovázanost s trestním řízením. Výsledek mediačního programu je využit zejména při rozhodování o institutech podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání, kdy však těchto institutů lze užít pouze v řízení o přečinech, tedy trestných činech nižší závažnosti.

Pokud jde o řízení o závažných trestných činech, použití mediace v těchto případech není zákonem omezeno.¹⁰² Samotná mediace a dohoda v ní uzavřená však na průběh trestního řízení nebude mít přímý účinek, je však možno uvažovat o tom, že by tato snaha pachatele odčinit své nezákonné chování měla být soudem považována, pokud ještě nebyl vydán rozsudek, za polehčující okolnost,¹⁰³ případně, pokud je pachatel již ve výkonu trestu odnětí svobody, lze v určitých případech mediační dohodu chápat jako polepšení pachatele a jeho snahu odčinit způsobenou škodu či újmu, tedy splnění jedné z podmínek podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.¹⁰⁴

Výjimkou z výše uvedeného „neúčinku“ mediačních dohod na průběh trestního řízení je dohoda o vině a trestu dle ustanovení § 175a trestního řádu, jejíž sjednání je zakázáno pouze u zvlášť závažných zločinů, tedy u zločinů dle ustanovení § 14 odst. 3 věta první trestního zákoníku tato dohoda uzavřít jde. Podmínkou k tomu, aby mohla být dohoda sjednána, je prohlášení obviněného, že spáchal skutek, pro který je stíhán. O samotném jednání o dohodě o vině a trestu je informován poškozený, který, pokud se tak dobrovolně rozhodne, má možnost se tohoto jednání účastnit a uplatňovat své nároky na náhradu škody nebo nemajetkové újmy. Poškozený se pak během sjednávání může vyjádřit zejména k rozsahu a způsobu náhrady škody nebo nemajetkové újmy, nic však poškozenému nebrání v tom, aby se vyjádřil i v tom ohledu, jaké na něm zanechal trestný čin následky, jak se s trestným činem vyrovnává a vylíčil pachateli své pocity. Dále je možné se dle odst. 5 písm. f) s pachatelem dohodnout na přiměřených omezeních a povinnostech. Pokud byla uzavřena dohoda o náhradě škody nebo nemajetkové újmy, kdy k sjednání této dohody mezi obětí a pachatelem lze využít právě restorativních programů,¹⁰⁵ musí být tato vtělena do dohody o vině a trestu, kterou poté státní zástupce předkládá soudu ke schválení. Schválením ze strany soudu odsuzujícím rozsudkem se pak dohoda o náhradě škody nebo nemajetkové újmy uzavřená mezi pachatelem a obětí stává exekučním titulem ve smyslu ustanovení § 40 odst. 1 písm. b) exekučního řádu a ustanovení § 274 odst. 1 písm. a) občanského soudního řádu.

Co se týče mladistvých pachatelů, v současné době (do srpna 2020) probíhá pod záštitou Probační a mediační služby projekt „Na správnou cestu! II“, který navazuje na již proběhnuvší projekt „Na správnou cestu!“. Jedním z cílů projektu je i vzdělávání a prohlubování dovedností facilitátorů rodinných skupinových konferencí. Po vyškolení těchto facilitátorů by pak Probační a mediační služba měla být schopna umožnit využití rodinných skupinových konferencí na celém

¹⁰¹ § 2 odst. 2 zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰² MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. Využití restorativních programů u závažné trestné činnosti. *Státní zastupitelství*, 2014, roč. 11, č. 6, s. 31–37.

¹⁰³ § 41 písm. j) zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁴ § 88 odst. 1 a 3 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁵ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. Využití restorativních programů u závažné trestné činnosti. *Státní zastupitelství*, 2014, roč. 11, č. 6, s. 31–37.

území České republiky.¹⁰⁶ V prvním projektu byly rodinné skupinové konference užity i při řešení útoků proti životu a zdraví, tedy závažných trestných činů. Za hlavní úspěch těchto konferencí lze dle mého názoru považovat to, že v 75 procentech případů bylo dosaženo shody na tom, jak bude škoda nebo újma ze strany pachatele nahrazena (ať už šlo o dohodu o způsobu odškodnění, přímou nápravu újmy, nebo o kombinaci těchto dvou možností). Pokud jde o oběti, tak se jich 94 procent cítilo lépe než před konferencí, 92 procent věřilo, že konference měla na pachatele výchovný efekt a 97 procent své účasti nelituje a doporučili by ji člověku, který by se stal obětí stejného skutku. Pro 98 procent pachatelů bylo důležité, že se mohli k řešení případu vyjádřit, 93 procent pachatelů prožívalo pocity studu a zahanbení a 95 procent pachatelů uvedlo, že se oběti osobně omluvili a oběť tuto omluvu přijala.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Probační a mediační služba. *Evaluace projektu Na správnou cestu II.: Vstupní evaluační zpráva*, s. 11. Dostupné na <https://www.pmscr.cz/download/projekty_NSCII_evaluacni_zprava_vstupni_190529.pdf>

¹⁰⁷ TOMÁŠEK, Jan a kol. *Rodinné skupinové konference*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. s. 60-63.

5. Návrhy de lege ferenda a de lege lata

V této kapitole se zaměřím na to, jak by šlo české právo modifikovat ve směru většího příklonu k restorativním procesům a zásadám, a to zejména s ohledem na dohody uzavírané v rámci restorativních procesů. S ohledem na rozsah diplomové práce se však bude jednat pouze o příkladný výčet návrhů.

• **Vykonatelnost dohod uzavřených v rámci restorativních procesů**

V současné době nejsou dohody uzavřené v rámci restorativních procesů exekučním titulem.¹⁰⁸ Pokud se tedy oběti rozhodnou se restorativního programu zúčastnit, nemají jistotu, že v případě neplnění dohody ze strany pachatele budou mít šanci se dojednaného plnění domoci.

V případě, že restorativní program proběhl před vydáním rozsudku, soud by mohl tu část dohody, ve které se pachatel zavázal k náhradě škody nebo nemajetkové, případně se zavázal k plnění jiných povinností, převzít do výroku rozsudku. Soud by v tomto případě dohodu přezkoumal, posoudil by její zákonnost, přiměřenost a případná jiná kritéria dle úvahy zákonodárce. Pokud by soud shledal, že dohodu do rozsudku přebrat nemůže, stranám by měla být dána šance, aby dohodu změnil tak, aby mohla být soudem převzata do rozsudku. V tomto případě by dle mého názoru měl soud strany poučit o tom, co je třeba na dohodě změnit, aby byla stranám usnadněna renegociace. V případě, že se s vynesením rozsudku čeká pouze na novou dohodu stran, měl by zde být stanoven časový limit, do kterého strany musí novou dohodu uzavřít, aby nedocházelo ke zbytečným průtahům v trestním řízení.

Pokud by restorativní programy probíhaly až po vynesení rozsudku, nebo by se stranám nepodařilo upravit dohodu ve lhůtě jim stanovené, měla by zde existovat pro strany možnost k dání dohody soudu ke schválení. K praktickému řešení tohoto návrhu by bylo nutné, aby bylo do trestního řádu přidáno nové řízení, jehož účelem by bylo právě schvalování restorativních dohod. Soud by v tomto řízení posuzoval sjednanou dohodu ze stejných hledisek, jako v případech dohod uzavřených před vydáním rozsudku.

• **Nový zákon, který by upravoval restorativní programy**

V platné právní úpravě jsou restorativní programy pouze krátce zmíněny v zákonu o obětech trestných činů, který však, jak bylo uvedeno výše, tyto programy nikterak nedefinuje, nestanoví pravidla a záruky při jejich provádění, ani nijak neupravuje restorativní dohody vzniklé v rámci těchto programů. Hlavní úlohou tohoto zákona by byla ochrana práv účastníků restorativních programů a zajištění toho, že i programy, které budou organizovány nestátními subjekty, budou dosahovat takové kvality, aby nedocházelo k sekundární viktimizaci obětí.

Zákonodárce se při přípravě tohoto zákona může inspirovat výše uváděnými Základními principy užití programů restorativní justice v trestních záležitostech, které vydala Hospodářská a sociální rada OSN, a které mohou být vodítkem k tomu, co má zákon obsahovat. V první řadě by bylo nutné definovat, co se vůbec rozumí restorativním programem, jaké druhy restorativních programů je možné využít a jaké jsou cíle těchto programů. Dále by měl zákon obsahovat podmínky, za kterých lze programy použít, vytyčení účastníků a procedurální záruky ochrany práv těchto účastníků. Nutností je také zaměření se na facilitátory/mediátory, a to zejména na jejich vzdělání, trénink a kontrolu. Zákonodárce by měl také upravit, jaký bude vztah mezi trestním

¹⁰⁸ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. Využití restorativních programů u závažné trestné činnosti. *Státní zastupitelství*, 2014, roč. 11, č. 6, s. 31 – 37.

řízením a restorativními programy a to, jak případně uzavřené dohody ovlivní výsledek tohoto trestního řízení.

- **Návrhy de lege lata**

I přesto, že se tato práce zaměřuje zejména na restorativní programy, z Doporučení Výboru ministrů CM/Rec(2018)8¹⁰⁹ plyne, že restorativní principy a postupy lze uplatňovat i mimo restorativní programy, v klasickém trestním řízení. Orgány činné v trestním řízení by se tedy měly v rámci svých zákonných možností snažit tyto principy naplňovat.

V rámci přípravného řízení by měly být oběti, a to již od podání trestního oznámení, informovány o možnosti využití služeb Probační a mediační služby, zároveň s tím by bylo vhodné obětem srozumitelně vysvětlit, jaký přínos pro ně může využití těchto služeb mít. Oběti však samozřejmě nesmí být k ničemu nuceny. Častou stížností obětí je také nedostatek informací o probíhajícím trestním řízení, oběti by tedy měly být ze strany policie či státního zástupce v dostatečné míře a srozumitelně informovány o tom, v jaké fázi se trestní řízení nachází, co bude následovat, co od obětí samotných je a bude vyžadováno apod.

Největší příležitost naplňovat restorativní principy však přináší hlavní líčení. V této fázi je hlavní, aby na poškozeného nebylo primárně hleděno jako na svědka, kterého je třeba vyslechnout, ale jako na oběť, které bylo trestným činem ublíženo a která má určité potřeby, které lze v rámci hlavního líčení v určité míře uspokojit. Oběť by měla být soudem podpořena v tom, aby se vyjádřila k průběhu trestního řízení, k tomu, jaký si představuje výsledek trestního řízení, ale i k tomu, co by měl pachatel udělat pro to, aby odčinil způsobenou újmu, kdy soud by pak takto získané informace vzal v potaz při svém rozhodování. Oběť by také měla být upozorněna na to, že k hlavnímu líčení může být doprovázena osobami, které ji budou morálně podporovat a na možnost učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný čin na její život. Vhodné by dle mého názoru bylo, aby soud oběti zároveň vysvětlil možný pozitivní vliv tohoto prohlášení nejen na oběť samou, ale i na pachatele a motivoval (ne však nutil) oběť k učinění takového prohlášení. Hlavní roli by měla hrát komunikace s obětí, ukázání, že na své problémy není oběť sama a také pozitivní podpora k tomu, aby oběť vyjádřila své pocity a starosti. Ve všech případech by s obětí mělo být komunikováno s respektem, citlivě a s ohledem na individualitu obětí a jejich případů. Pachatel by měl být soudem veden k tomu, aby za své chování přebрал aktivní odpovědnost – měla by mu být dána příležitost, aby vysvětlil svoji motivaci ke spáchání trestného činu, proč spáchal trestný čin vůči konkrétní oběti apod. Oběti by takto mohly dostat odpovědi na otázky, kterých se jim v běžném trestním řízení často nedostává. Zároveň, se souhlasem oběti, by pachateli mělo být umožněno, aby se přímo oběti omluvil. V rámci výkonu trestu lze využít principy restorativní detence, které byly popsány v kapitole 3.3.

Změna postupů orgánů činných v trestním řízení by však mohla být iniciována i úpravou účelu trestního řádu, kdy by zaměření se na oběť, její potřeby a její zapojení do trestního řízení bylo deklarováno již v prvním paragrafu trestního řádu. Za účel trestního řádu by dle mého názoru mělo být označeno i vedení pachatele k přijetí aktivní odpovědnosti za své jednání a zapojení komunity do trestního řízení.

I pokud tedy nedojde k navrhovaným změnám právních předpisů, orgány činné v trestním řízení mají i tak možnosti, jak se alespoň částečně přiblížit naplnění hlavních principů restorativní justice. Hlavním smyslem těchto postupů by mělo být to, že na oběť bude nahlíženo jako na člověka, který potřebuje pomoci s tím, aby se vyrovnal s následky trestného činu a aby se mohl

¹⁰⁹ Doporučení Výboru ministrů CM/Rec(2018)8, o restorativní justici v trestních věcech

vrátit zpět k plnohodnotnému životu. Na druhou stranu pachateli by měla být dána příležitost, aby si uvědomil, co svým chováním způsobil druhým a toto chování do budoucna změnil. Změna budoucího chování by měla být pak hlavním cílem během výkonu trestu odnětí svobody.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se věnoval restorativní justici a možnost jejího využití při řešení následků závažných trestných činů. Cílem diplomové práce bylo mimo jiné odpovědět na dvě výzkumné otázky: „Jaká jsou úskalí českého právního řádu při aplikaci restorativní justice?“ a „Jaký vliv mají mít dohody mezi pachatelem a obětí na výsledek trestního řízení?“

V rámci odpovědi na první z výzkumných otázek jsem použil metodu analýzy. Pro analýzu restorativnosti jsem využil hlavní trestněprávní předpisy – trestní zákoník, trestní řád, zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon o obětech trestných činů a zákon o Probační a mediační službě. Ze zkoumání vyplynulo, že zřejmě největší příklon k principům restorativní justice lze nalézt v zákonu o soudnictví ve věcech mládeže, kdy je tato změna v pohledu na trestné činy, respektive provinění v případě mladistvých pachatelů, a jejich řešení patrná již z hlavních zásad a cílů zákona. Při tvorbě trestního zákoníku se sice zákonodárce v důvodové zprávě hlásí k principům restorativní justice a některá ustanovení zákona lze hodnotit ve smyslu restorativnosti pozitivně, zákon však stále obsahuje mezery, které bude potřeba vyplnit předtím, než ho bude možné považovat za zcela restorativní. V případě trestního řádu lze pak příklon k restorativním principům možné shledat zejména v úpravě odklonů a souhlasu poškozeného s trestním stíháním, negativem úpravy v trestním řádu však stále zůstává to, že náhrada škody nebo újmy oběti není primárním cílem trestního řízení. Pozitivem posledních dvou zákonů je zejména rozšíření osob, které jsou považovány za oběti, zavedení pojmu restorativní programy do právního řádu a umožnění mediace v trestních věcech. Pokud bych měl hodnotit současné právní úpravy shrnout, mám za to, že zákonodárce vykročil z pohledu restorativní justice správným směrem, stále však existují zákonná ustanovení, která brání plnému využití zásad restorativní justice.

Jsou to právě oběti závažných trestných činů, které mohou nejvíce těžit z pozitiv, která s sebou restorativní justice přináší a pokud se má právě restorativní justice stát hlavním způsobem řešení trestných činů je nutné, aby takto bylo možné řešit i ty nejzávažnější trestné činy. Mám za to, že se mi podařilo vyvrátit hlavní námitky, které odpůrci využití restorativní justice u závažných trestných činů uvádí – zejména z výzkumů z oblastí, kde je restorativní justice využívána i při řešení nejzávažnějších trestných činů vyplývá, že oběti mají většinou zájem na tom, aby měly možnost setkat se s pachatelem, který vůči nim trestný čin spáchal a toto setkání jim může pomoci s vyrovnáním se s následky trestného činu. Podstatně lepších výsledků, než klasické trestní řízení, pak restorativní procesy dosahují ve snížení strachu z opakování trestného činu a strachu z pachatele, více obětem je zároveň dodán větší pocit bezpečí a je jim umožněno přenést se přes trestný čin, dále více než sedmkrát více obětí se dočká omluvy ze strany pachatele během restorativního procesu. I pachatelé však mají často zájem se s oběťmi setkat a vysvětlit jim důvody svého chování a případně se omluvit, recidiva u závažných trestných činů pak při využití restorativních přístupů není vyšší, než při užití tradičního trestního řízení, v mnoha případech naopak došlo k jejímu podstatnému snížení. Zároveň je však třeba uvést, že restorativní justice jako taková nevylučuje užití trestu odnětí svobody, jeho hlavním cílem by však nemělo být potrestání pachatele, ale na to, aby bylo pachateli umožněno odčinit újmu, kterou svým činem způsobil a aby převzal za své jednání aktivní odpovědnost – pachateli je umožněno setkání s obětí, jsou rozvíjeny jeho vztahy s rodinou, je učen tomu, jak zvládat krizové situace a zároveň je připravován na život po upuštění věznic.

I přes všechny výše uvedené pozitivní výsledky restorativních programů a restorativní justice obecně je nutné se neunáhlit při zavádění těchto principů do právního řádu, a to zejména z důvodu

možných negativních dopadů na oběti při nevhodném nastavení programů. Mám za to, že než dojde k zavedení restorativních programů, které řeší závažné trestné činy, do našeho právního řádu, mělo by dojít k obdobným výzkumům, ke kterým došlo v zahraničí a které by ukázaly, zda bude stejných pozitivních výsledků dosahováno i v našem prostředí a zda tedy lze ze zahraničních výzkumů při dalším rozvoji restorativní justice v našem právním řádu vycházet.

Hlavním cílem restorativních programů je uzavření dohody – mezi pachatelem, obětí a komunitou. Je pak na nastavení právního řádu, jak bude s těmito dohodami dále pracováno a zda vůbec budou nějak ovlivňovat výsledek trestního řízení. Dle mého názoru by se dohody, které obsahují nějaký závazek pachatele, nebo ve kterých mu je stanovena povinnost, měly stát součástí výroku rozsudku. K tomuto by však došlo pouze za předpokladu, že k tomu daly strany, které se účastnily restorativního procesu souhlas, proces samotný proběhl před vynesením rozsudku a soud takovouto dohodu schválil. Pokud k dohodě dojde až během výkonu trestu je nutné zvážit, jaká byla motivace pachatele k účasti na restorativním programu. Pokud se pachatel účastní z nezištných důvodů, měla by mít jeho účast na programu a případné plnění dohody vliv při rozhodování o podmíněném propuštění. V rámci českého práva lze dohody uzavřít v rámci mediace, zde je však problémem neprovázanost s trestním řízením.

V závěru své práce jsem se věnoval návrhům *de lege ferenda* a *de lege lata*. Mám za to, že největšími úskalími právní úpravy restorativních programů a dohod z nich vzniklých jsou absence zákona, který by samostatně upravoval restorativní programy a nevykonatelnost dohod uzavřených v rámci restorativních procesů. K překonání těchto nedostatků navrhuji vytvoření nového zákona, který by definoval restorativní programy a jejich cíle, upravoval by průběh jednotlivých restorativních programů, obsahoval by úpravu vzdělání a tréninku facilitátorů a v neposlední řadě by obsahoval i procedurální záruky ochrany práv účastníků restorativních programů. Dalším bodem bylo zaměření se na vykonatelnost dohod uzavřených v rámci restorativních procesů, kdy by soud dohodu přezkoumal a v případě schválení ji i převzal do výroku rozsudku. Pokud by k dohodě došlo až po vynesení rozsudku, mělo by vzniknout nové řízení, jehož účelem by bylo právě schvalování restorativních dohod, kdy tímto schválením by se z dohody stal exekuční titul.

I v případě, že nedojde k navrhovaným změnám, mají orgány činné v trestním řízení možnost naplňovat principy restorativní justice. Oběť má zejména potřebu být informována a mít možnost vyjádřit svůj názor, své prožitky a své pocity. Je nutné, aby oběť byla o průběhu trestního řízení srozumitelně informována, aby jí byly poskytnuty informace o tom, kam se může obrátit s žádostí o pomoc a zároveň i možný pozitivní přínos služeb Probační a mediační služby. V rámci hlavního líčení může soud motivovat oběť k tomu, aby vylíčila své zážitky a popsala, jaké na ní trestný čin zanechal následky. Je nutné, aby oběť viděla, že její hlas je při řešení následků trestného činu slyšet. Zároveň i pachatel by měla být dána možnost, aby vysvětlil svou motivaci a v případě zájmu se oběti omluvil. Restorativní principy je možné naplňovat i v rámci výkonu trestu odnětí svobody tzv. restorativní detencí.

Věřím, že restorativní justice a její principy by měly být do našeho právního řádu zaváděny ve větší míře, a to zejména z důvodu pozitivních výsledků těchto procesů pro oběti trestných činů, ale i pro pachatele. Nepředpokládám však, že by v nejbližší době došlo v této oblasti k revoluci, která by vedla ke změně pohledu zákonodárce na trestní justici a ke kompletní změně systému, a to z justice retributivní na justici restorativní. Dle mého názoru by základem pro zásadnější změnu tohoto systému měla být snaha o to, aby se povědomí o restorativní justici a jejích výsledcích dostalo do povědomí širší veřejnosti, kdy právě toto by podle mě mohlo vést ke vzniku politické vůle k podstatnější změně systému.

Seznam použitých zdrojů

Knihy

- BAZEMORE, Gordon, SCHIFF, Mara. *Restorative Community Justice: Repairing Harm and Transforming Communities*. New York: Routledge, 2001. 375 s.
- BRAITHWAITE, John. *Crime, shame, and reintegration*. 16. vydání. New York: Cambridge University Press, 1989. 226 s.
- BRAITHWAITE, John. *Restorative Justice & Responsive Regulation*. New York: Oxford University Press, 2002. 314 s.
- ELLIOTT, Elizabeth, GORDON, Robert M. *New Directions in Restorative Justice: issues, practice, evaluation*. Portland, Oregon: Willan Publishing., 2005. 336 s.
- GOFF, Colin. *Criminal Justice in Canada*. 8. Vydání. Toronto, Ontario: Nelson Education Ltd., 2020. 453 s.
- GUSTAFSON, David L., SMIDSTRA, Henk. *Victim Offender Reconciliation in Serious Crime, A Report on the Feasibility Study Undertaken for The Ministry of the Solicitor General*. Langley, British Columbia: Fraser Region Community Justice Initiatives Association, 1989. 78 s.
- JOHNSTONE, Gerry, W. VAN NESS, Daniel. *Handbook of Restorative Justice*. Portland, Oregon: Willan Publishing, 2007. 650 s.
- LIEBMANN, Marian. *Restorative Justice: How It Works*. Philadelphia, Pennsylvania: Jessica Kingsley Publishers, 2007. 472 s.
- LONDON, Ross. *Crime, Punishment, and Restorative Justice: From the Margins to the Mainstream*. Boulder, Colo.: FirstForumPress, 2011. 378 s.
- MARSHALL, Tony. *Restorative Justice: An Overview*. London, United Kingdom: Home Office, Information & Publications Group, 1999. 40 s.
- MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Praha: C.H. Beck, 2019. 220 s.
- MORRIS, Allison, MAXWELL, Gabrielle. *Restorative justice for juveniles: conferencing, mediation and circles*. Portland, Oregon: Hart Publishing, 2001. 290 s.
- SHAPLAND, Joanna, ROBINSON, Gwen, SORSBY, Angela. *Restorative Justice in Practice: Evaluating what works for victims and offenders*. New York: Routledge, 2011. 227 s.
- SHERMAN, Lawrence W., STRANG, Heather. *Restorative Justice: The Evidence*. London, United Kingdom: Smith Institute, 2007. 95 s.
- SULLIVAN, Dennis, TIFFT, Larry. *Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective*. New York: Routledge, 2006. 574 s.
- TOMÁŠEK, Jan a kol. *Rodinné skupinové konference*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. 133 s.
- UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME: *Handbook on Restorative Justice Programmes*, Vídeň: United Nations, 2006. 105 s.
- VAN NESS, Daniel, STRONG, Karen Heetderks. *Restoring justice: An Introduction to Restorative Justice*. 5. vydání. Waltham, Massachusetts: Anderson Publishing, 2015. 235 s.
- VON HIRSCH, Andrew a kol. *Restorative Justice and Criminal Justice – Competing or Reconcilable Paradigms?* Portland, Oregon: Hart Publishing, 2003. 348 s.

- WALGRAVE, Lode. *Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship*. Portland, Oregon: Willan Publishing, 2008. 256 s.
- WORTHINGTON, Everett L. *Handbook of Forgiveness*. New York, New York: Routledge, 2005. 596 s.
- ZEHR, Howard. *Changing lenses: a new focus for crime and justice*. Scottsdale, Pennsylvania.: Herald Press, 1990. 279 s.
- ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. 48 s.
- ZERNOVA, Margarita. *Restorative Justice: Ideals and Realities*. Burlington, Vermont: Ashgate, 2007, s. 162.

Časopisy

- BRAITHWAITE, John. Restorative Justice and De-Professionalization. *The Good Society*, 2004, roč. 13, č. 1, s. 28 – 31.
- Canadian Resource Centre for Victims of Crime. *Restorative Justice in Canada: What victims should know*. 2011. 15 s.
- COURTEMACHE, Zachary T. The Restorative Justice Act: An Enhancement to Justice in Manitoba? *Manitoba Law Journal*, 2015, roč. 38, č. 2, s. 1 – 16.
- FREEDMAN, Suzanne, ENRIGHT, Robert D. Forgiveness as an Intervention Goal With Incest Survivors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1996, roč. 64, č. 5, s. 983 – 992.
- MASPOUST ŠACHOVÁ, Petra. Alternativní neznamená restorativní aneb o co restorativní justici vlastně jde? (zaměřeno na aktuální otázky české sankční politiky). *Trestněprávní revue*, 2016, roč. 15, č. 11-12, s. 258.
- MASPOUST ŠACHOVÁ, Petra. Využití restorativních programů u závažné trestné činnosti. *Státní zastupitelství*, 2014, roč. 11, č. 6, s. 31 – 37.
- PROVAZNÍK, Jan. Odklony v českém trestním řízení – úvahy před možnou rekodifikací. *Trestněprávní revue*, 2016, roč. 15, č. 4, s. 79.
- STEWART, Lynn a kol. The Impact of Participation in Victim-Offender Mediation Session on Recidivism of Serious Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2018, roč. 64, č. 1, s. 1 – 18.
- UMBREIT, Mark S. Victims of Severe Violence Meet the Offender: Restorative Justice Through Dialogue. *International Review of Victimology*, 1999, roč. 6, s. 321 – 343.

Příspěvek ve sborníku

- AERTSEN, Ivo. Belgium. In HORSFIELD, Philip. *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters: A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries*. Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg, 2015, s. 45 – 87.
- DINGAN, Jim. Restorative Justice and the Law: the case for an integrated, systemic approach. In WALGRAVE, Lode (ed.) *Restorative Justice and the Law*. Portland, Oregon: Willan Publishing, 2002, s. 168 – 190.
- KOTULAN, Petr. Nové alternativní trestní sankce. In SCHEINOST, Miroslav a kol. *Sankční politika a její uplatňování*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 53 – 66.

- MARIËN, Karolien. Restorative Justice in Belgian Prisons. In GYÖKÖS, Melinda, LÁNYI, Krisztina (ed). *European Best Practices of Restorative Justice*. Budapest: Ministry of Justice and Law Enforcement of The Republic of Hungary, 2010, s. 225 – 229.
- ROSSNER, Meredith. Restorative justice and victims of crime: directions and development. In WALKLATE, Sandra. *Handbook of victims and victimology*. 2. vydání. New York: Routledge, 2017, s. 230.
- VAN DIJK, Jan. *Crime and Victim Surveys*. Citováno dne 1. 2. 2020. Dostupné online na: <<https://aic.gov.au/sites/default/files/publications/proceedings/downloads/27-vandijk.pdf>>
- VAN DROOGENBROECK, Bram. Victim Offender Mediation in Severe Crimes in Belgium: “What Victims Need and Offenders can Offer”. In GYÖKÖS, Melinda, LÁNYI, Krisztina (ed). *European Best Practices of Restorative Justice*. Budapest: Ministry of Justice and Law Enforcement of The Republic of Hungary, 2010, s. 230 – 235.
- WALGRAVE, Lode. Restorative Justice in Belgium. In LUMMER, Ricarda, HAGEMANN, Otmar, TEIN, Jo (ed). *Restorative Justice – A European and Schleswig-Holsteinian Perspective*. Berlin: Schleswig-Holsteinischer Verband für soziale Strafrechtspflege, 2011, s. 103 – 112.

Právní předpisy a důvodové zprávy

- An Act Respecting the Criminal Law (Criminal Code), RSC 1985, c C-46.
- Doporučení Výboru ministrů CM/Rec(2018)8, o restorativní justici v trestních věcech.
- Důvodová zpráva k zákonu č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.
- Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.
- Youth Criminal Justice Act, S.C. 2002, c.1.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů.

Komentáře

- ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád: komentář*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013. 4700 s.
- ŠÁMAL, Pavel a kol. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vyd. Praha: C.H. Beck, 2011. 988 s.
- GRIVNA, Tomáš a kol. *Zákon o obětech trestných činů: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2014. 536 s.

Internetové stránky

- Correctional Service Canada. *Restorative Opportunities Program*. [online]. Correctional Service Canada, 7. srpna 2012 [cit. 25. ledna 2020]. Dostupné na <<https://www.csc-scc.gc.ca/restorative-justice/003005-1000-eng.shtml>>.
- Correctional Service Canada. *Restorative Opportunities Victim-Offender Mediation Services 2017-2018 Correctional Results for Face-to-Face Meetings*. [online]. Correctional Service Canada, 20. března 2019 [cit. 25. ledna 2020]. Dostupné na <<https://www.csc-scc.gc.ca/restorative-justice/003005-1003-en.shtml>>.

- Public Prosecution Service of Canada Deskbook. *Alternative Measures* [online]. Public Prosecution Service of Canada, 1. Března 2014 [cit. 25. ledna 2020]. Dostupné na <<https://www.ppsc-sppc.gc.ca/eng/pub/fpsd-sfpg/fps-sfp/tpd/p3/ch08.html>>.
- VESECKÁ, Renáta. *Zásada ultima ratio v praxi* [online]. The Business Soirée, 9. července 2019 [cit. 7. ledna 2020]. Dostupné na <<https://www.thebusinesssoiree.com/clanek/zasada-ultima-ratio-v-praxi>>.
- *Victim-Centered Victim Offender Dialogue in Crimes of Severe Violence: 20 Essential Principles for Corrections-Based Victim Services* [online]. National Institute of Corrections [cit. 2. února 2020] <<https://nicic.gov/victim-centered-victim-offender-dialogue-crimes-severe-violence-20-essential-principles-corrections>>.

Ostatní

- Probační a mediační služba. *Evaluace projektu Na správnou cestu II.: Vstupní evaluační zpráva*. Dostupné na <https://www.pmscr.cz/download/projekty_NSCII_evaluacni_zprava_vstupni_190529.pdf>
- Probační a mediační služba. *Kriminalita mládeže: Jak pracujeme s dětmi a mladistvými (oběťmi a pachateli)*. Dostupné na <<https://docplayer.cz/40172816-Kriminalita-mladeze-jak-pracujeme-s-detmi-a-mladistvymi-obetmi-a-pachateli.html>>

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá restorativní justicí a jejím využitím při závažné trestné činnosti. Hlavními cíli bylo posoudit restorativnost jednotlivých českých trestněprávních předpisů a uvést, jaký možný vliv by měly mít dohody uzavřené v rámci restorativních procesů na trestní řízení. První kapitola je teoretická – vysvětluji zde základní principy restorativní justice a uvádím některé její definice. Druhá kapitola se zaměřuje na restorativnost jednotlivých českých trestněprávních předpisů. Jádrem práce jsou třetí a čtvrtá kapitola, ve kterých se věnuji samotnému využití restorativní justice na závažné trestné činy a vlivu dohod uzavřených během restorativních procesů na výsledek trestního řízení. Na základě zkoumání empirických výzkumů docházím k tomu, že dle mého názoru je restorativní justice a postupy s ní spojené vhodným nástrojem k řešení následků závažných trestných činů. Při zpracování kapitoly o vlivu dohod na trestní řízení vycházím zejména ze zahraniční právní úpravy a docházím závěru, že by bylo vhodné, aby dohody měly na výsledek trestního řízení vliv, ať už v podobě začlenění dohody do výroku rozsudku, nebo v podobě vzetí dohody v potaz při rozhodování o podmíněném propuštění. Na závěr práce uvádím několik návrhů *de lege ferenda* a *de lege lata*, které by měly sloužit k ‚zrestorativnění‘ české trestněprávní úpravy.

Abstract

This master's thesis is concerned with restorative justice and its use on serious crime. The main objectives of this thesis were an evaluation of the restorativeness of Czech criminal law acts and an assessment of the possible influence of restorative agreements on criminal proceedings. The first chapter is mostly theoretical – the basic principles of restorative justice are explained, and some definitions of restorative justice are introduced. The second chapter focuses on the restorativeness of Czech criminal law acts. The core of this thesis are chapters three and four in which I focus on the usage of restorative justice on serious crime and the possible influence of restorative agreements on criminal proceedings. Based on empirical research I conclude that, in my opinion, restorative justice and its methods are a suitable way of dealing with the consequences of serious crimes. The chapter about the possible influence of restorative agreements is mostly based on foreign legislation and I believe that restorative agreements should influence criminal proceedings in some way, be it in a way that the agreement itself is incorporated into court's decision, or that the agreement is taken into consideration while deciding about conditional release from imprisonment. At the end of the thesis few *de lege ferenda* and *de lege lata* proposals are offered with the aim of making the Czech criminal legislation more restorative.

Klíčová slova

Restorativní justice, závažná trestná činnost, restorativní dohody, restorativnost českých trestněprávních předpisů, odpuštění a smíření

Key words

Restorative justice, serious crimes, restorative agreements, restorativeness of Czech criminal law acts, forgiveness and reconciliation